

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Ondřej Peleška

Jitex a „tovární město“ Písek 1949-1989

Jitex and „company town“ Písek 1949-1989

Praha 2023

vedoucí práce: doc. Mgr. Matěj Spurný, Ph.D.

Na tomto místě bych chtěl předně poděkovat vedoucímu své práce, panu docentovi Spurnému za všechny jeho odborné rady, komentáře a hodnotné připomínky. Velký dík poté patří i panu Bernáškovvi z Prácheňského muzea, jenž mi byl mnohokrát nápomocen.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18.5. 2023

.....

Ondřej Peleška

Abstrakt

Předkládaná práce se v obecné rovině zabývá vztahem textilní továrny Jitex k jihočeskému městu Písek. Autor se zaměří na změny, které byly s implementací, výstavbou a provozem podniku spojeny a zásadně tak ovlivnily město Písek i samotný region. Dynamika této změny bude sledována především ve dvou rovinách, a to v rovině výstavby a v rovině sociální péče o zaměstnance. Cílem této práce bude poukázat na to, že průmyslový podnik byl kromě výroby a vlastního provozu i důležitým veřejně politickým činitelem a aktivně se tak spolupodílel na životě města.

Abstract

The presented work deals in general with the relationship of the textile factory Jitex to the South Bohemian town of Písek. The author will focus on the changes that were associated with the implementation, construction and operation of the company and thus fundamentally affected the city of Písek and the region itself. The dynamics of this change will be observed mainly at two levels, namely at the level of construction and at the level of social care for employees. The aim of this work will be to point out that in addition to production and its own operation, the industrial enterprise was also an important public policy figure and thus actively participated in the life of the city.

Obsah

1. Předmluva	6
2. Úvod.....	8
2.1 Tovární město a literatura	8
2.2 Struktura práce	10
2.3 Cíle práce	11
3. Budování podniku	13
3.1 Předpoklady vzniku	13
3.1 Počátky Jitexu a průmyslového Písku	17
4. Sociální péče o zaměstnance	25
4.1 Mýtus továrny.....	25
4.2 Zdravotní péče	29
4.3 Závodní stravování.....	31
4.4 Jesle a mateřské školy	33
5. Budování města.....	36
5.1 Starý a nový Písek	36
5.2 Bytová výstavba.....	38
5.3 Ostatní podniková výstavba	41
6. Závěr.....	45
7. Seznam pramenů a literatury.....	48
7.1 Archivní prameny.....	48
7.2 Periodika a tisk	48
7.3 Dobové publikace	48
7.4 Studie.....	49
7.5 Absolventské práce.....	49
7.6 Sekundární literatura.....	49
8. Obrazová příloha.....	52

1. Předmluva

„Továrna byla pravidelně vykreslována jako nástroj pokroku, jako téměř kouzelný prostředek k dosažení modernity, součást širšího projektu emancipace člověka od Boha a přírody, jenž nám přinesl velké přehrady, elektrárny, železnice a kanály, které proměnily tvář naší planety.“¹

Jihočeské město Písek rozhodně není typickým příkladem továrního města v pravém smyslu tohoto slova, dokonce takové označení může působit lehce komicky či až nepatřičně v porovnání s městy jako jsou Magnitogorsk, Nowa Huta nebo český Zlín. Jakkoliv se to ovšem může zdát paradoxní, má toto pojmenování i v případě Písku svou platnost a hlubší opodstatnění.

Národní podnik Jitex byl jedním z největších textilních podniků v socialistickém Československu, byl jedním ze vzorových závodů tehdejšího režimu – chloubou socialistické modernity. V dnešní době je jméno firmy Jitex již neodmyslitelně spojeno s městem Písek a textilní průmysl se stal určitým novodobým symbolem města, stejně tak jako kdysi zlatonosný písek na řece Otavě. O tom, že továrna Jitex je dodnes rezonujícím fenoménem, jež je pevně usazen v kolektivní paměti, svědčí i nedávno organizovaná výstava Prácheňského muzea *Jitex 70*, která vznikla při příležitosti sedmdesáti let od založení podniku.²

Pro Písek totiž továrna Jitex znamenala nejen radikální proměnu fyzické tvárnosti města, ale i celkovou proměnu mentality místních obyvatel. Nově vzniklé tovární budovy s sebou do ospalého města penzistů, prvorepublikové *pensionopolis*, přinesly dynamiku nové doby.³ Výstižně to ilustruje dobový zápis městského kronikáře: *„V létě pak překvapila Písečany stavba vysokého komínu, který rostl do výše zevnitř, až dosáhl 83 m. Protože věž děkanského kostela, písecká tužka, tyčí se do výše 74 m, předstihl ji Jitex a je dnes nejvyšší stavbou v Písku.“⁴*

---

¹ Joshua B. FREEMAN, *Behemot: Dějiny továrny a utváření moderního světa*, Brno 2019, s. 18.

² Výstava samotná probíhala od 1. března do 26. května roku 2019 a nebyla zdaleka jediným výstupem. Více o expozici na webových stránkách Prácheňského muzea <https://www.prachenskemuzeum.cz/udalosti/jitex-70>

³ Jiří PRÁŠEK, *Písecké XX. století*, Písek 1999, s. 12.

⁴ Státní okresní archiv Písek, fond Městský národní výbor Písek (dále jen jako SOkA Písek, f. MěNV Písek), Obecní kronika města Písek 1949-1950, s. 100.

Věž gotického kostela z poloviny 13. století, nejtýpčtější dominanta města, měla být napříště pouze ve stínu továrního komína.

Za 40 let svého aktivního fungování Jitex podnítil v Písku nebývalou urbanistickou výstavbu, která radikálně zasáhla do podoby tehdejšího města a dodnes tuto podobu pomáhá spoluutvářet, a to včetně samotných továrních budov. Starý prvorepublikový Písek musel ustoupit Písku novému. Z tohoto pohledu tak byla zásadní nejen výstavba samotných podnikových bytů, ale i výstavba spojená s tzv. komplexní péčí o pracující.⁵ V rámci této paternalistické péče o zaměstnance postupně vznikly např. závodní jesle, dvě podnikové školky, kulturní dům nebo rekreační střediska v Churáňově a na Štědróníně. Jitex tak byl nejen novou a perspektivní pracovní příležitostí pro mnoho místních, ale stal se také významným organizátorem společenského a kulturního života na Písecku. Propojení pracovního a volného času, kolektivní prožívání a organizovanost, to vše mělo vést k výchově nového socialistického člověka. A právě postupné utváření kolektivní identity zaměstnanců a pozvolné srůstání podniku se samotným městem je možná ten nejpozoruhodnější fenomén v celé historii Jitexu. Vlivem politického rozhodnutí shora se pro mnoho obyvatel Jitex stal naprosto zásadním mezníkem v jejich životě, potažmo i v jejich osobní historické paměti. Na Písecku je tak dodnes Jitex určitým společným jmenovatelem vzpomínání.

---

⁵ *Komplexní péče o pracující*, Tvořič, 28.8. 1978, č. 15-16, s. 4.

2. Úvod

2.1 Tovární město a literatura

Ústředním pojmem předkládané práce je koncept tzv. *továrního města* (*company town*). Ostatně sousloví *tovární město* se objevuje již v samotném názvu, i když je ze specifických důvodů uvedeno v uvozovkách. Fenomén továrních měst do značné míry vzniká jako specifický důsledek průmyslové revoluce a obecně řečeno modernizace. Na základě výzkumu Johna S. Garnera, který se otázkou továrních měst zabýval, se pojem údajně poprvé objevuje v Americe ke konci 19. století. V americkém kontextu pojem *company town* původně označoval vznikající hornické osady a měl negativní konotace. Později s postupem času se toto pojmenování začalo využívat i pro označení nejrůznějších měst a vesnic, která byla závislá na dominantní společnosti, resp. na jediném podnikatelském subjektu. Většina obyvatel takovýchto měst a městeček pracovala v jedné konkrétní továrně, jejíž vedení ovlivňovalo směřování města, a to daleko za hranice pouhého výrobního procesu. Dominantní firma nebo podnik ve městě budovaly nejrůznější sociální či kulturní zařízení a iniciovaly také podnikovou výstavbu pro své vlastní zaměstnance. Podnik taktéž velmi silně ovlivňoval i kulturu města. V této souvislosti se v anglickojazyčném prostředí setkáváme s termíny jako *mill towns*, *industrial villages* nebo *model company towns*.⁶

Z pohledu současné historiografie dnes k tématu továrních měst existuje již velmi rozsáhlé a takřka nepřehledné množství literatury. I z toho důvodu se na tomto místě omezím a nebudu se pokoušet o jakoukoli historiografickou bilanci; tu mi ostatně rozsah ani zaměření práce neumožňuje. Jelikož by byl každý výčet takto obsáhlé literatury nutně neúplný, zmíním se zde alespoň o nejdůležitějších textech, jež pro předkládanou práci byly z nějakého důvodu podnětné či jinak inspirativní.

V obecné rovině se problematikou továren a továrních průmyslových měst v širším kontextu (historickém i geografickém) zabývá ve svých výzkumech již jmenovaný John S. Garner, z jehož definicí *továrního města* (*company town*) pracuji. Zásadní je především jím editovaná kniha *The Company Town. Architecture and Society in the Early Industrial Age*, která se fenoménu továrních měst věnuje napříč geografickými hranicemi. Přínosná je i s ohledem na obsáhlou,

---

⁶ Viz John S. GARNER (ed.), *The Company Town. Architecture and Society in the Early Industrial Age*, New York 1992, s. 3-14. Více např. Hardy GREEN, *The Company Town: The Industrial Eden's and Satanic Mills That Shaped the American Economy*, New York 2010.

avšak přehledně zpracovanou bibliografii. Z dalších prací autora poté můžeme jmenovat například knihu *The Model Company Town: Urban Design Through Private Enterprise in Nineteenth-Century New England*.⁷

Z amerického prostředí vychází taktéž historik Joshua B. Freeman. Ten ve své nejznámější práci, která se již dočkala i českého překladu, *Behemot: dějiny továrny a utváření moderního světa*, analyzuje fenomén továren a továrních měst od samotných počátků průmyslové revoluce až do dnešních dnů.⁸ Freeman v knize velmi dobře sleduje, jak se v průběhu času proměňovalo pojetí továrny a s jakými představami byla továrna nejčastěji spojována. Pro mou vlastní práci byla Freemanova kniha inspirativní především z toho důvodu, že dokázala fenomén továrny nahlédnout v širším kontextu dějinných událostí a globálních vývojových trendů.⁹

Ve stejném smyslu bylo podnětné i *opus magnum* amerického sovětologa Stepheny Kotkina *Magnetická hora*.¹⁰ Kotkinova objemná analýza sovětského Magnitogorsku dochází skrze rozsáhlý archivní výzkum k provokativní tezi o stalinismu jako specifické civilizaci a mimo jiné dokládá, že i případová studie podobného typu může popisovat velké, resp. obecnější, historické procesy a změny. Na příkladu výstavby jednoho průmyslového města jsme schopni nahlédnout každodenní realitu Sovětského svazu. Kniha byla přínosná především na těch místech, kde se Kotkin věnuje výstavbě samotného města, otázkám bydlení a obecně sociálním dopadům dynamické a shora řízené industrializace.

Nakonec musím jmenovat i některé zásadní knihy z českého prostředí. Předně tedy práci Matěje Spurného *Most do budoucnosti: laboratoř socialistické modernity na severu Čech*, která se zabývá bouráním a budováním socialistického Mostu.¹¹ V mnohém se pro předkládanou práci ukázaly užitečné také výzkumy Ondřeje Ševečka a Martina Jemelky z prostředí Baťovského Zlína.¹² Přínosná poté

---

⁷ John S. GARNER, *The Model Company Town: Urban Design Through Private Enterprise in Nineteenth-Century New England*, Amherst 1984.

⁸ Joshua B. FREEMAN, *Behemot: Dějiny továrny a utváření moderního světa*, Brno 2019.

⁹ Zajímavé postřehy nabízí i jeho Joshua B. FREEMAN, *Giant Factories, Labour / Le Travail* 72, 2013, č. 2, s. 177-203.

¹⁰ Stephen KOTKIN, *Magnetická hora: stalinismus jako civilizace*, Praha 2022.

¹¹ Matěj SPURNÝ, *Most do budoucnosti: Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*, Praha 2018.

¹² Především práce Ondřej ŠEVEČEK, *Zrození Baťovy průmyslové metropole. Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938*, České Budějovice 2009; Ondřej ŠEVEČEK,

byla i kniha Zdeňka Nebřenského *Katedrály industriálního věku*, i když se zabývá mnohem starším časovým obdobím.¹³

Jmenované knihy a texty byly stěžejní především pro teoretičtější části práce, kde na mnoha místech pomáhají ilustrovat kontinuitu některých fenoménů a dovolují tak jednotlivosti zasazovat do širšího historického kontextu. Zanedbatelný nebyl ovšem ani jejich vliv na celkovou strukturu a tematické členění práce.¹⁴

2.2 Struktura práce

Předkládaná práce je formálně rozčleněna do tří samostatných kapitol (Budování podniku, Sociální péče o zaměstnance, Budování města), jež se dále vnitřně dělí na menší tematické podkapitoly. Každá ze třech stěžejních kapitol vždy sleduje určitý aspekt vztahu mezi městem a továrnou, tj. mezi Pískem a Jitexem. Tematické zaměření jednotlivých kapitol vychází z primárních badatelských pozic, kdy je hlavní důraz kladen především na sociální podnikovou péči a dále na podnikovou výstavbu. Dohromady by všechny kapitoly měly tvořit logicky provázaný výkladový rámec.

Časově je práce vymezena roky 1949 až 1989. Rok 1949 byl zvolen logicky s ohledem na to, že národní podnik Jitex vzniká právě v tomto konkrétním roce, i když úplný počátek jeho existence můžeme klást již do roku 1945 (více viz Budování podniku). Horní ohraničení práce, tedy rok 1989, vychází spíše z obecně zažitě periodizace českých dějin, kdy rok 1989 představuje konec státního socialismu v Československu. To znamená konec specifického dějinného období. Záměrně zde ponechávám stranou debaty o tom, zda byl rok 1989 opravdovým

---

Martin JEMELKA, *Tovární města Baťova koncernu. Evropská kapitola globální expanze*, Praha 2016.

¹³ Zdeněk NEBŘENSKÝ, *Katedrály industriálního věku: Textilní továrny a sociální otázka v českých zemích, 1884–1914*, Praha 2019.

¹⁴ Důležité byly pro kontext taktéž mnohé studie viz Petr MAREŠ, *Sonda do kultury města – Zlín, město modelové modernity*, Sociologický časopis 49, 2013, č. 5, s. 681-701; Svatopluk HERC, *Welfare kapitalismus: koncepty a motivace podnikatelů při řešení sociální otázky, 1900-1930*, Historická sociologie 14, 2020, č. 1, s. 87-106; Tomáš GECKO, „Kapitalismus blahobytu“ a „stát blahobytu“. *Německá diskuze kapitalismu v perspektivě sociální péče o dělnictvo*, Historická sociologie 14, 2020, č. 1, s. 107-119; Jakub ŠTOFÁNIK, *Paternalisme industriel – jedna z odpovědí na sociální otázku*, Historická sociologie 14, 2020, č.1, s. 121-130; Boleslaw JANUS, *The Politics of Culture in Poland's Worker Paradise: Nowa Huta in the 1950s*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropa 56, 2008, č. 4, s. 542-553.

přelomem a diskontinuitou anebo nikoli.¹⁵ Z hlediska předkládané práce však není tato otázka nijak zásadní, protože rok 1989 je zde zvolen v rámci tradičně přijímané periodizace politických dějin Československa, a tudíž slouží pouze jako pomyslný nástroj k časovému ohraničení celého tématu.¹⁶

Všechny tři kapitoly jsou založené především na primárních písemných pramenech a archivním výzkumu. Hlavním a také nejvyužívanějším zdrojem informací byl samozřejmě podnikový archiv samotného Jitexu (fond Jitex, s. p. Písek), jež je dnes celý umístěn v pobočce Státního oblastního archivu Třeboň v Českých Budějovicích.¹⁷ Dále jsem v práci také využíval archivní materiály ze Státního okresního archivu v Písku, a to hlavně fond Městského národního výboru. Kromě uvedených archiválií se velmi osvědčily i dobové propagační publikace Jitexu, jež byly vydávány u příležitosti nejrůznějších jubileí a oslav. Z prostředí podniku vycházel též závodní časopis Tvořič, který byl pravidelně vydáván od roku 1951. Právě závodní časopis se pro mnohá témata ukázal jako neocenitelný zdroj informací, jelikož zachycoval i velké množství na první pohled marginálních událostí. Mimo jiné také velmi dobře zachycuje dobový diskurz a režimní rétoriku obecně. Nakonec jsem poměrně hojně čerpal i z dobového tisku a nejrůznějších regionálních periodik.

2.3 Cíle práce

Jak už bylo naznačeno dříve (viz Předmluva), v této práci jsem se rozhodl koncept *továrního města* (*company town*) uchopit poměrně svérázným způsobem; *tovární město* se tak stává zastřešujícím a v jistém smyslu ideálně-typickým konceptem celé práce. Tento přístup logicky vychází ze zaměření badatelských otázek.

---

¹⁵ Na některé kontinuity normalizačního Československa a polistopadového uspořádání poukazuje např. Michal Pullmann. Viz Michal PULLMANN, *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha 2011, s. 227.

¹⁶ Jak píše Jacques Le Goff periodizace dějin a dělení času na specifická dějinná období nikdy není hodnotově neutrálním aktem. I navzdory tomu je však periodizace základní pomůckou historické práce viz Jacques LE GOFF, *O hranicích dějinných období: na příkladu středověku a renesance*, Praha 2014, s. 9.

¹⁷ Podnikový fond Jitexu je velice rozsáhlý a dosud není (kromě katalogizace evidenčních jednotek) nijak zpracovaný. Archiválie z tohoto fondu zatím nebyly téměř využity a má práce je tak jedním z prvních pokusů o jejich hlubší analýzu. Za cenné rady v tomto kontextu musím poděkovat předně panu Bohumírovi Bernáškovi, který měl s kolegy z Prácheňského muzea možnost do podnikového fondu nahlédnout.

Hlavní otázky práce jsou tedy následující:

- a) Lze město, které bylo typicky neprůmyslové (a na první pohled vůbec neodpovídalo shora uvedené definici), považovat za určitých podmínek a v určitém časovém úseku za tovární město specifického druhu?
- b) Byly procesy, jež jsou zpravidla spojovány s továrními městy (zasahování do řízení města, podniková výstavba, změna fyzické tvárnosti, všeobecné propojení továrny s městem) pozorovatelné i v tomto konkrétním (netypickém) případě?
- c) Jak konkrétně se propojení továrny (Jitex) a města (Písek) v období státního socialismu projevovalo?

3. Budování podniku

3.1 Předpoklady vzniku

„Písek a okolní městečka se plánovitě – z rozhodnutí vlády – staly střediskem moderního pletářského průmyslu. Toto odvětví bylo umístěno sem, kde navazovalo na tradice a kde ho nejvíce potřebovala společnost jako zdroj obživy i významnou základnu rozvoje města.“¹⁸

Historie národního podniku Jitex je přímo organicky spojená s poválečným vývojem Československa, a ačkoliv to na první pohled nemusí být zcela zřejmé, tak procesy, které k založení podniku vedly, mají svůj počátek už v roce 1945, resp. v poválečném vývoji československého státu.¹⁹ Právě z tohoto důvodu pokládám za nutné pro kontext událostí a pro nastínění delších vývojových trendů začít již rokem 1945 a nikoli až rokem 1949, tedy faktickým založením samostatného závodu Jitex.

Podniková kronika, popisující počátky budování textilního průmyslu v Písku, začíná zcela typickým odkazem k roku 1945 a vyzdvihuje především důležitost Košického vládního programu spolu s pozdějším Budovatelským programem Gottwaldovy vlády: *„Národně demokratická revoluce roku 1945 a osvobození Československa Sovětskou armádou přinesly dalekosáhlé změny hospodářství a jeho struktury, jakož i společenských poměrů. Košický vládní program předvídal nejen znárodnění klíčového průmyslu, bank a pojišťoven, nýbrž nezapomněl ani na zajištění práce a výdělku pro všechny práce schopné, aby co největšímu počtu obyvatelstva byla dána možnost zaměstnání a obživy, [...]“²⁰*

Strukturální změny v demografii, v hospodářském životě, ale i v politickém systému země byly zásadním zlomem.²¹ Za nejzásadnější narušení kontinuity lze v tomto kontextu jistě pokládat odsun německého obyvatelstva, historicky největší přesun obyvatelstva na našem území. Během let 1945 až 1947 byly odsunuty za

---

¹⁸ Otakar KÁNA, Jiří TESAŘ, *Velké stavby socialismu v Československu*, Praha 1982, s. 99.

¹⁹ Ve skutečnosti však měla poválečná koncepce evropské obnovy mnohem starší kořeny, které sahají až do doby velké hospodářské krize. Viz Jakub RÁKOSNÍK, *Dlouhá 30. léta (1929-1945) – konceptuální přístupy k transformaci modernity*, *Dějiny – teorie – kritika* 16, 2010, č. 2, s. 222-238.

²⁰ Státní oblastní archiv Třeboň, oddělení České Budějovice, fond Jitex, státní podnik Písek (dále jen jako SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s.p. Písek), *Kronika Jitexu 1948-1961*, s. 1.

²¹ Lenka KALINOVÁ, *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*, Praha 2007, s. 77.

použití rozličných forem perzekuce a násilí z území Československa skoro 3 miliony Němců.²² A jelikož se odsun německého obyvatelstva nejzásadněji promítl především v českém pohraničí, které tradičně patřilo k oblastem s obrovským průmyslovým potenciálem, tak se také logicky s odchodem původních majitelů proměnila majetková držba tohoto průmyslového bohatství.

Během několika říjnových dnů se průmysl v pohraničí dostal do držení státu, resp. byl znárodněn na základě dekretů prezidenta republiky. Zásadním byl především dekret číslo 100/1945 o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků a poté dekret číslo 108/1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.²³ Znárodnění průmyslu se na základě těchto dekretů dotklo více než 3000 podniků různé velikosti, které pak byly postupně sloučeny a proměněny v tzv. národní podniky. Tyto podniky jako takové zůstaly formálně samostatnými právními osobami s vlastním ředitelem, kterého volilo představenstvo podniku. Hospodaření těchto podniků bylo na stát navázáno pouze nepřímo, a to skrze Fond znárodněného hospodářství, který byl napojen na státní rozpočet. Řízení podniků probíhalo na úrovni generálních ředitelství, těch bylo 14, a to se projevovalo především v rovině kontroly nad rentabilitou podniku a také nad jeho odbytem.²⁴ Takovýchto národních podniků bylo do konce roku 1947 vytvořeno 321, což samozřejmě znamenalo obrovskou koncentraci průmyslu do rukou státu. Díky tomu se československý stát také stal i největším zaměstnavatelem, jelikož státní sektor tvořil celých 62 % všech průmyslově zaměstnaných.²⁵

Ačkoliv bylo zestátnění, znárodnění nebo určitá forma etatizace průmyslu v poválečné Evropě běžně rozšířenou praxí, na které většinou panoval široký společenský konsenzus, tak není bez zajímavosti, že rozsah takovéto státní intervence byl v poválečném Československu jedním z největších. Je tedy zřejmé, že toto obrovské nahromadění průmyslové výroby pod taktovkou státu, bylo

---

²² Ludmila FIALOVÁ, Pavla HORSKÁ, Milan KUČERA, Eduard MAUR, Jiří MUSIL, Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 337.

²³ Dekret č. 100/1945 Sb., dekret prezidenta republiky o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků ze dne 24. října 1945 a poté dekret č. 108/1945 Sb., dekret prezidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy ze dne 25. října 1945. Neméně podstatné byly také dekrety č. 101/1945, o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, dekret č. 102/1945, o znárodnění akciových bank a dekret č. 103/1945, o znárodnění soukromých pojišťoven.

²⁴ Zdislav ŠULC, *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995*, Brno 1998, s. 20.

²⁵ Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2019, s. 573.

jakýmsi předstupněm pro pozdější centrálně plánované a direktivně řízené hospodářství. V této souvislosti je ale nutné říci, že samotná myšlenka hospodářských plánů a obecně vysoká míra státního intervencionismu byla opět celoevropsky rozšířenou a přijímanou praxí, která se zdaleka neomezovala pouze na státy v sovětské sféře vlivu tedy na pozdější východní blok.²⁶ Popularita hospodářského plánování má samozřejmě své kořeny už ve 30. letech v souvislosti s velkou hospodářskou krizí a s rozvíjejícím se keynesiánstvím. Formativní zkušenost druhé světové války tyto tendence pouze prohloubila.²⁷

Můžeme proto tvrdit, že odsun německého obyvatelstva a vznik národních podniků byl zcela zásadním strukturálním předpokladem pro rozvoj textilního průmyslu na jihu Čech. K výše zmíněnému velmi přispěla také skutečnost, že průmysl byl na území Československa vlivem historického vývoje rozložen značně nerovnoměrně, což bylo vnímáno jako podstatný problém do budoucna. Již při přípravě prvního dvouletého plánu na roky 1947 a 1948 byla zřejmá snaha vlády o řešení tohoto nedostatku. Touto otázkou se měly zabývat jmenovitě komise pro industrializaci Slovenska a poté komise pro pomoc hospodářsky slabým krajům, které vznikly jako dílčí části Ústřední plánovací komise v roce 1946. Na základě programového prohlášení Gottwaldovy vlády z 8. července 1946 byly na prvním místě mezi hospodářsky zanedbanými regiony jmenovány jižní Čechy. V prohlášení vlády se tak zrcadlil historicky dlouhodobý problém celých jižních Čech, a to sice plošný nedostatek průmyslové výroby. Tento fakt připomíná i samotný text podnikové kroniky: „*Budovatelský program Gottwaldovy vlády rozvedl pak tuto myšlenku a stanovil věnovat zvláštní péči hospodářsky zanedbaným krajům, které nemohou uživit své obyvatelstvo, přičemž ve výpočtu těchto krajů uvedl na prvním místě jižní Čechy.*“²⁸ Ačkoliv zápisky kronikáře musíme číst kriticky a s patřičným odstupem, především tedy v částech velebících nový komunistický režim, nejedná se v tomto případě o žádnou ideologicky motivovanou hyperbolu. Nedostatek pracovních příležitostí totiž opravdu velmi

---

²⁶ Viz Tony JUDT, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, London 2010, s. 67-72. Srovnání viz Mark MAZOWER, *Temný kontinent: Evropa ve 20. století*, Praha 2019, s. 310.; Eric HOBSBAWM, *Věk extrémů: krátké 20. století 1914-1991*, Praha 1998, s. 276-277.

²⁷ Zdislav ŠULC, *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995*, Brno 1998, s. 10.

²⁸ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s.p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 2.

často vedl až k vystěhovalectví.²⁹ To ostatně také velmi často zaznívá v interních dokumentech MěNV – vylidňování města potažmo kraje bylo vnímáno jako zásadní problém regionu.³⁰ Na dozvuky této představy zbídačeného a chudého jihu poté můžeme narazit i později v tisku: „*Ještě včera se do jižních Čech jezdilo jen za historií, za přírodními krásami, k vodě, do lesů, za klidem. Chleba se hledal jinde. Ve světě.*“³¹

Nutné je také zmínit, že v této době vznikla velmi specifická hospodářsko-demografická disproporce. „*Skutečnost, že severozápadní Čechy s vysokou koncentrací textilní výroby neměly po roce 1945 dostatek pracovních sil a na druhé straně jižní Čechy trpěly nedostatkem pracovních příležitostí, vyvolávala stěhování závodů.*“³² Právě markantní rozpor mezi kraji postrádajícími průmysl a hospodářsky vyvinutým pohraničím, kde však po odsunu Němců chyběly pracovní síly, jež se nedařilo úspěšně nahradit, vedl k přesouvání jednotlivých závodů. Národní správci, později ředitelé národních podniků, tak byli v podstatě donuceni k tomu, aby své provozy převáděli do vnitrozemí, kde byla po těchto závodech velká společenská poptávka, a to především v hospodářsky zaostalých regionech Československa.³³

Toto vše platilo také v případě ašské Tosty, národního podniku, jež oficiálně vznikl 7. března 1946 sloučením z původních sedmi pletařských firem.³⁴ Tosta, továrny stávkového zboží, národní podnik, jak zněl později od roku 1948 celý název tohoto pletařského gigantu, se od počátku potýkala z výše jmenovaným nedostatkem pracovních sil.³⁵ Právě z tohoto důvodu se konfekce, velmi náročná na lidskou práci, postupně přesouvala do oblasti jihozápadních Čech. Karel Lebeda, pozdější hlavní inženýr Jitexu, to ve svých vzpomínkách shrnuje takto: „*Hlavně*

---

²⁹ Jiří PRÁŠEK, *Písek před 50 lety aneb kronika roku 1948*, Písek 1997, s. 20. V regionálním tisku je tento specifický jihočeský problém také často tematizován, a to již od doby první republiky. Viz Jihočeský přehled, *K jihočeskému vystěhovalectví*, 15. 1. 1926, č. 1, s. 34.; Písecké listy, *Jak dlužno pracovati na českém jihu*, 19. 12. 1929, č. 51, s. 1.; Technický jih, *Kraj omezených možností a jeho hospodářská politika*, 28.2. 1931, č. 1-2, s. 3.

³⁰ SOkA Písek, f. MěNV Písek, Zápisy ze schůzí pléna národního výboru 1949, kniha č. 5, Referát průmyslový.

³¹ Jan KLOUBOUČNÍK, *Jižní Čechy*, Mladý svět, 28.3. 1960, č. 13, s. 9.

³² Marie SEDLÁKOVÁ, Ríša SUK, Vlasta SUKOVÁ, *Jitex 1949-1964*, Písek 1964, s. 32.

³³ Často však národní správci přesouvali výrobu do vnitrozemí i z čistě osobních a zcela zjištěných důvodů viz Andreas WIEDEMANN, „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“, s. 155.

³⁴ Hana HATAJOVÁ a kol., *40 let národního podniku Tosta Aš*, Cheb 1986, s. 7.

³⁵ Označení gigant je zde zcela namístě, neboť ašská Tosta byla největším pletařským podnikem v tehdejším Československu. Slučováním a další reorganizací se pod správu Tosty nakonec dostalo až 40 samostatných závodů. Tamtéž, s. 27-29.

bylo nutno odpomoci nedostatku pracovních sil, zejména žen v pohraničních oblastech národního podniku Tosta. Byly proto vytvořeny malé konfekční a výrobní jednotky, především v jihozápadních Čechách a v pošumavské oblasti.³⁶ Provozy konfekce byly zřízeny v Nepomuku, Nezdicích, Plánici a Čkyni a počátkem roku 1948 přibýly ještě provozy v Horažďovicích, Katovicích a Rožmitálu pod Třemšínem. Všechny provozy fungovaly především díky strojům přesunutým z původních továren v pohraničí. Únor 1948 byl poté podnětem k další reorganizaci a restrukturalizaci národních podniků a průmyslové výroby vůbec. V oblasti jihozápadních Čech tak přibýly nové konfekční dílny v Bechyni, Kasejovicích, Českém Krumlově a Českých Budějovicích. Nakonec se znárodněním akciových pletáren Elastic a přičleněním bývalé Kleinovy továrny na fezy činnost ašské Tosty dostala i do samotného Písku.

Právě v těchto okolnostech je nutné hledat kořeny píseckého Jitexu, továrny, jež měla nadobro zničit buržoazní idylku ospalého města. „*Národní podnik JITEX položil základy dnešnímu socialistickému Písku. Město kdysi poklidně venkovské, město škol a rekreace, začalo měnit svou tvář.*“³⁷ Písek se měl konečně stát nejen moderním a průmyslovým, ale také socialistickým. Tento specifický komunistický světonázor velmi trefně shrnul Vladimír Macura: „*Továrna je přijímána jako místo zrodu ‚nového světa‘ již nejen jako světa civilizace a techniky, ale jako světa nové sociální struktury, ‚nových lidí‘, nových vztahů mezilidských i hospodářských, je první linií zápasu o zásadní přestavbu společnosti.*“³⁸

3.1 Počátky Jitexu a průmyslového Písku

„*Přežívala tady totiž idea idylického rekreačního města, pokud možno bez nových továrních komínů. Naštěstí však zvítězilo pokrokové hledisko, zejména přičiněním okresního výboru strany a okresního národního výboru. V červenci 1948 se továrna přece stavět začala.*“³⁹

---

³⁶ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s. p. Písek, Spisy o vzniku a vývoji podniku 1948-1958, Historie vývoje a výstavby národního podniku Jitex (Karel Lebeda), s. 1.

³⁷ Co znamená Jitex pro město, slovo má Jar. Šindelář předseda MNV Písek, in: *Jitex Písek 1949-1969*, Banská Bystrica 1969, nestránkováno.

³⁸ Vladimír MACURA, *Továrna – dvojí mýtus*, in: Daniela HODROVÁ a kol., *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*, Praha 1997, s. 193.

³⁹ Jak Jitex začínal, in: Jan ŠRŮTEK, *Jitex – 30 let života a práce pro socialismus*, Praha 1979, nestránkováno.

Vtělením provozů v červenci roku 1948 se přesunula výroba konfekce i do samotného Písku, ovšem později se i toto řešení ukázalo pouze jako provizorní. Hlavním problémem celého provozu, resp. výroby, ašské Tosty byla především obrovská vzdálenost jednotlivých závodů. Stačí jen letmý pohled na mapu, abychom zjistili, že jednotlivé provozy roztroušené po celých jihozápadních Čechách a Pošumaví dělilo od ašského centra mnohdy i přes 200 kilometrů. Při vysokém počtu takto roztroušených závodů se samozřejmě objevovaly nejrůznější komplikace s výrobou, zásobováním či s přemísťováním výrobních strojů. Velká většina konfekčních jednotek v jihozápadních Čechách musela být zásobována úplety až z daleké Aše. „*N. p. Tosta soustředil se na oblast jižních Čech a zřizoval z počátku hlavně malé konfekční jednotky [...] práce v konfekcích si vyžádala nejvíce pracovníků, kterých na ašsku a v ostatním pohraničí nebylo. Když se po usilovné práci rozrostla hustá síť těchto malých konfekčních jednotek v jižních Čechách, bylo zřejmé, že ani toto řešení nestačí, protože v pohraniční oblasti ašsko-vejprtské nebylo možno získat ani potřebný počet pracovních sil pro obsluhu výrobních strojů, které představovaly 80 % celkové kapacity čsl. pletářského průmyslu. [...] Kromě toho vznikaly veliké potíže při zásobování nových jihočeských konfekcí úplety ze 220 km vzdálené Aše.*“⁴⁰

Nakonec, na základě výše jmenovaných důvodů, bylo rozhodnuto o tom, že se v oblasti jižních Čech vybuduje úplně nová stávkárna s úpravnou a také barevnou, jež by roztroušené konfekční dílny sama zásobovala. Jinými slovy řečeno; měla vzniknout úplně nová centrální továrna. Písek byl vybrán především s ohledem na svou výhodnou geografickou polohu, nacházel se totiž v pomyslném středu jihočeských provozů a disponoval nezbytným přístupem k vodě.⁴¹ Opomenout bychom neměli ale ani specifickou roli místní politické reprezentace, která se o přesun průmyslu do Písku čile zasazovala, především tedy zástupci ONV a MěNV.⁴² Zprůmyslnění Písku bylo pokládáno za opravdu zásadní a programovou prioritu, což také jasně vysvítá z dobových dokumentů. Řízená industrializace města se v plánech a prohlášeních MěNV vždy objevuje na prvním místě: „*Za nejdůležitější úkol považuje komunist. Strana Československa za nutné získati jeden*

---

⁴⁰ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s. p. Písek, Spisy o vzniku a vývoji podniku 1948-1956, Rozbor činnosti podniku 1956, s. 1.

⁴¹ Přístup k vodě je naprosto zásadní podmínkou pro vybudování textilní továrny. Textilní průmysl je totiž vysoce náročný na zásobení vodou.

⁴² SOkA Písek, f. MěNV Písek, Obecní kronika města Písek 1949-1950, s. 15.

*nebo dva průmyslové podniky, které by zaměstnávaly nejméně 1000 prac. sil.*⁴³ Vybudování nové továrny, resp. získání průmyslu, bylo sice vnímáno jako naprosto zásadní faktor pro hospodářský rozvoj Písku a celého regionu, avšak to neznamenalo, že by se tento proces obešel bez jakýchkoli konfliktů.

Hlavním předmětem sporu se totiž stalo plánované umístění nových továrních budov. Plánovačům z Československých textilních závodů se jevilo jako nepříhodnější továrnu vybudovat na pravém břehu Otavy za železničním mostem v blízkosti městských sádek. Naopak zástupci MěNV vyslovovali určité pochybnosti ohledně tohoto výběru.⁴⁴ Původně totiž chtěli představitelé MěNV továrnu umístit na opačný konec města k Majerovu mlýnu, resp. někam do míst bývalé fezovky.⁴⁵ MěNV vadilo dále také estetické narušení okolní krajiny jako celku, avšak mnohem palčivěji byl pocíťován problém možného znečištění řeky, jelikož všechny odpad z barevny měl ústít bez čistění přímo do Otavy. Zástupci MěNV nakonec plánovačům, resp. centru, ustoupili, nýbrž až po dosažení určitého kompromisu a po oboustranném vyjednávání.⁴⁶ *„Při úředním jednání u zemské plánovací komise v Praze byl projeven s tímto stavebním místem souhlas s podmínkou, že filtrační stanice barvírny bude vybudována tak, aby pojmula nejvyšší možné množství odpadových součástí a s podmínkou, že budou zachovány určené vzdálenosti od řeky i dráhy pro umístění vlastních staveb.*“⁴⁷

Pokud město opravdu chtělo vybudovat průmysl, nemohlo se zpátečnický stavět proti důsledkům, jež z toho pro něj plynuly. Zpátečnická a biedermeierovská nostalgie musela stranou; pro přežitky minulosti nemělo v socialistickém světě zbyť napříště žádné místo.⁴⁸ Příhodné je proto následující konstatování, které padlo

---

⁴³ SOkA Písek, f. MěNV Písek, Zápisy ze schůzí pléna národního výboru 1949, kniha č. 5, Návrh pětiletého plánu výstavby v městě Písku pro r. 1949-1953.

⁴⁴ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 6.

⁴⁵ Pochybnosti o plánovaném umístění továrny měli i někteří místní: *„Mnozí milovníci města upozorňovali na nevhodnost výběru této lokality, zvítězila však direktiva: co nejrychleji a s co nejmenšími problémy postavit závod a zavést v něm výrobu.*“ Viz Jiří PRÁŠEK, *Písek před 50 lety aneb kronika roku 1948*, Písek 1997, s. 28.

⁴⁶ I z tohoto příkladu je patrné, že totální ovládnutí společnosti komunistickým režimem mělo své očividné limity a často muselo s veřejností vstupovat do dialogu. Výstižně tento fakt (v prostředí NDR) popsal Martin Sabrow: *„Při bližším pohledu se domněle ‚totální‘ ovládnutí společnosti režimem jeví spíše jako neustálý proces každodenního vyjednávání [...]“* viz Martin SABROW, *Socialismus jako myšlenkový svět: Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě*, Soudobé dějiny 19, 2012, č. 2, s. 201.

⁴⁷ SOkA Písek, f. MěNV Písek, Zápisy ze schůzí pléna národního výboru 1948, kniha č. 4, Opatření pozemků pro stavbu továrny národního podniku továrny na stávkové zboží Aš.

⁴⁸ Denisa NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk – Československo 1948-1956*, Brno 2018, s. 41.

v rámci debaty nad umístěním továrny: „*František Novotný konstatuje, že se mu továrna na místě, na kterém má státi nelíbí, ale poněvadž MNV nemůže si dovoliti dělati chyby, které dělaly naši předkové, bude hlasovati pro schválení návrhu.*“⁴⁹ Město také proto ze svých vlastních prostředků nakonec přispělo na výkup potřebných pozemků částkou do výše 300 000 Kč a zavázalo se vybudovat náhradní komunikaci v bezprostřední blízkosti továrny na vlastní náklady. Vyplyvá to mimo jiné i z usnesení MěNV z 15. června 1948. Nicméně fakt, že finální umístění továrních budov nebylo zdaleka ideálním, dobře dokládá např. pozdější komentář v publikaci zabývající se průmyslovou architekturou: „*Nehledě na závažné provozní nedostatky (vazby skladu surovin na vlečku) však koncepce závodu na tyto základní kompoziční motivy nereaguje a obrací se uspořádáním zón (a přístupů) k řece pásmem pomocných provozů. Procházková cesta vyústuje u závodu do prostoru uhelné skládky, tedy do týlu závodu se všemi nepříznivými důsledky.*“⁵⁰ Situování Jitexu tedy nebylo problematické pouze z estetické stránky, ale i z čistě provozního hlediska. Nepodařilo se totiž efektivně vyřešit ani dopravu v místech samotné továrny. Dodnes se tak kříží doprava materiálu, osobní automobilová doprava a chodci na jednom jediném místě v bezprostřední blízkosti továrny, a navíc u nevyhovujícího a velice úzkého železničního podjezdu.⁵¹

S prvními stavebními pracemi na novém základním závodě se započalo v červenci roku 1948 a na tři etapy se dále stavělo až do roku 1956, kdy byla dokončena administrativní budova.⁵² Zde jistě stojí za zmínku, že počáteční výkopové práce se neobešly bez určitého pozdvižení: „[...] *při jednání s. Matulíka s některými vlastníky došlo k dramatickým, někdy však i s ohledem na lokální kolorit, přímo humoristickým scénám. Tak ku př. pí Benešová tvrdila, když jí s. Matulík živě líčil co všechno přinese tento nový velký závod pro Písek a jeho obyvatelstvo, že takových plánů a projektů bylo v Písku už mnoho a ani jeden se neuskutečnil. [...] Stavební dozor – s. Valach – vzpomínal ještě dlouho, jak v září 1948 bylo v zájmu pokračování ve stavbě nutno razit provisorní příjezdní cestu přes pole Benešových, kde byla zelenina a chrysanémy, a jak trhal s brigádníky sám*

---

⁴⁹ SOkA Písek, f. MěNV Písek, Zápisy ze schůzí pléna národního výboru 1948, kniha č. 4, Opatření pozemků pro stavbu továrny národního podniku továrny na stávkové zboží Aš.

⁵⁰ Emil HLAVÁČEK, *Architektura pohybu a proměn: minulost a přítomnost průmyslové architektury*, Praha 1985, s. 152.

⁵¹ Jedná se o podjezd na trati Zdice – Protivín.

⁵² Již v květnu roku 1949 bylo započato se samotnou výrobou v prvních čtyřech halách.

*cibuli a vyrývali chrysanémy, ovšem jen na místě pro cestu. Zbytek nechtěli majitelé povolit k vytrhání [...] Až tu pomohl náhlý mráz, který zničil chrysanémové kultury a tím i veškeré spekulční naděje vlastníků.*⁵³ Zachycená humoreska nám živě dokládá, že budovatelské nadšení a socialistická idea pokroku nebyla rozhodně přijímána všemi místními obyvateli pozitivně. Představa Šrámkovo Písku, ke které neodmyslitelně patřila nedělní procházka kolem Otavy, byla pevně zakořeněna. Avšak i ona musela nakonec ustoupit před náporom socialistické modernity: „[...] nikoli každý tenkrát vítal novou fabriku jako pokrokový čin. Nicméně pokrok měl nezadržitelně zelenou: ministr průmyslu založil v Písku nový národní podnik pod názvem Jitex, stávkárny, národní podnik, Písek a přičlenil k němu pletařské provozy z blízkého i dost vzdáleného okolí.“⁵⁴

Za konec starého Písku tak můžeme s trochou nadsázky považovat 3. říjen roku 1949, neboť právě v tento den byl ustanoven samostatný národní podnik Jitex. K tomu došlo na základě rozhodnutí ministra průmyslu 29. července 1949.⁵⁵ Přešlý závod číslo 5, který do té doby stále spadal pod vedení ašské Tosty, se osamostatnil, změnil svou majetkovou strukturu a nesl nově jméno Jitex, resp. akronym vzniklý ze slov jihočeský textil. Pod nový národní podnik krom budovaného závodu připadly také dřívější provozovny v Písku a mnoho menších konfekcí neboli tzv. pobočných závodů. Nově budovaná továrna tudíž daleko přesahovala hranice samotného města. Hned při osamostatnění Jitexu k němu byly přidruženy provozy v Horažďovicích, Kasejovicích, Plánici, Nepomuku, Českém Krumlově, Rožmitále pod Třemšínem, Bechyni, Katovicích, Českých Budějovicích a Nezdicích. Ovšem centralizace výroby a snaha o větší rentabilitu a racionalizaci poměrně brzy vedla k tomu, že se pobočné závody rušily, přesouvaly nebo přidružovaly pod jiné národní podniky. Majetková podstata se tak často proměňovala a společně s ní i počet přidružených závodů. Proto ihned na samém počátku 50. let byla většina pobočných provozů zrušena.

A zatímco někde se provozy rušily a zanikaly, v samotném Písku panovalo budovatelské nadšení a na břehu Otavy začal vznikat rozlehlý komplex nových továrních budov: „[...] tam, kde v roce 1948 stálo na poli obilí, tam počátkem roku

---

⁵³ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, Jitex, s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 6.

⁵⁴ Všechno zařídil Košický vládní program, in: Jan ŠRŮTEK, *25 let n. p. Jitex Písek*, Písek 1974, neustránkováno.

⁵⁵ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s. p. Písek, Vybrané spisy – dokumenty – fotografie týkající se dějin podniku, Zakládací listina n. p. Jitex Písek z 23. července 1949.

1949 nastal nebývalý ruch, vyrůstaly výrobní haly a v květnu tohoto roku byly již 4 velké výrobní haly dohotoveny a okamžitě se rozjely výrobní stroje stávkářsko-pletařské, které byly postupně a svízelně dovezeny z pohraničí. Budovatelské nadšení pracovníků a techniků udávalo takové tempo výrobě, že mezi tím, co na jedné straně se dodělávaly podlahy, na straně druhé se montovaly stávky a počato s výrobou.“⁵⁶ Že se v Písku děje něco neobvyklého bylo zřejmé všem místním pozorovatelům, avšak vítězství průmyslového pokroku bylo možno sledovat i nepřímou a daleko od samotného staveniště: „Na výstavbě se pracovalo i v zimě 1949/50 ve dvou směnách, takže z otavského údolí zářily reflektory přes celou noc.“⁵⁷

Jelikož nový socialistický člověk neměl být napříště spoután omezujícími vlivy přírody, nemělo ho jistě omezovat ani něco tak banálního jako noční tma. Pokud se budovatel pro něco rozhodl, žádná překážka nemohla být příliš velkou. „Proces nepřetržitého zdokonalování byl vnímán jako charakteristický rys socialistické doby, která údajně směřovala k završení dějin v podobě komunismu. Tato tzv. patetická formule socialismu zdolávala všechny nástrahy a překážky, včetně těch, které kladla sama příroda.“⁵⁸ Ani budovatelské úsilí na Písecku se bez této patetické formule samozřejmě neobešlo a stavba tzv. „píseckého Giganta“, jak byla výstavba Jitexu a dalších podniků označena, měla být dokladem této pokrokovosti a modernosti socialismu.⁵⁹ „Rada ONV v Písku se usnesla prohlásit stavby továrny Jitex, továrny na hudební nástroje a továrny Sigma-pumpy (nová rourovna) za písecký Gigant. Byla rozvinuta rozsáhlá akce za účelem získání dalších pracovních sil do stavebnictví, speciálně pak na tyto stavby.“⁶⁰ Název měl s největší pravděpodobností ilustrovat velikost a dalekosáhlou proměnu, jež sebou budování průmyslu do města přinášelo. V rámci této snahy o zprůmyslnění se měl též rozšířit provoz písecké rourovny n. p. Sigma pumpy. K tomu ovšem nakonec nedošlo a plány zůstaly z velké části pouze na papíře. Opravdovým „píseckým Gigantem“ se posléze stal pouze Jitex. Neúspěch rozšíření písecké rourovny nejspíše souvisel s katastrofálním průběhem první pětiletky, avšak ani výstavba

---

⁵⁶ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s. p. Písek, Spisy o vzniku a vývoji podniku 1948-1958, Historie vývoje a výstavby národního podniku Jitex (Karel Lebeda), s. 1-2.

⁵⁷ SOkA Písek, f. MěNV Písek, Obecní kronika města Písek 1949-1950, s. 100.

⁵⁸ Denisa NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk – Československo 1948-1956*, Brno 2018, s.229.

⁵⁹ SOkA Písek, f. MěNV Písek, Obecní kronika města Písek 1949-1950, s. 100.

⁶⁰ Vilém ŽELÍZKO, *Hospodářsko-technické zprávy z jihočeského kraje*, Technický jih, 1949, č. 10, s. 79.; *Písecko má svůj Gigant*, Hlas lidu, 20. 10. 1949, č. 41, s. 4.

Jitexu neprobíhala ve všech ohledech zcela hladce. „Výroba byla zahájena, aniž bylo zajištěno vybudování nejn nutnějších sociálních a hygienických opatření, doslova za pochodu, takže docházelo někdy k tragikomickým situacím. Poněvadž nebyl zajištěn v termínu přívod vody a kanalizace, muselo býti nezbytné hygienické zařízení řešeno provisorně (tzv. latrinou).“⁶¹

Tyto komplikace, eufemisticky nazvané jako tragikomické, byly způsobeny především turbulentními změnami v hospodářství, avšak nemalou roli hrál i poválečný tlak na urychlené obnovení výroby a provozu. V počátcích byla zásadní především otázka výroby samotné a vše ostatní muselo jít pochopitelně stranou. Nedostatek bytů, absence hygieny či nevyhovující prostory byly poté hlavními důsledky této „bleskové“ industrializace. „Nebyla vybudována ani jediná bytová jednotka [...] i stravování muselo být řešeno nouzově. Pro internátní ubytování svobodných zaměstnanců nepodařilo se v tomto období zajistit investiční prostředky a tak bylo nutné volit opět provisorium v nevyhovujících objektech [...]“⁶² Z výše uvedených problémů byl nejpalčivěji pociťován především akutní nedostatek bytů, což byl ovšem obecnější problém poválečného Československa. Volné byty chyběly nejvíce ve městech ve vnitrozemí, resp. tam kde po nich byla největší poptávka.⁶³ V případě Písku byla bytová nouze ještě umocněna příchodem lidí, jež do města přicházeli za prací do nově vybudované továrny. Bytová tíseň se jako závažný problém objevuje jak v dokumentech MěNV, tak i na stránkách závodního časopisu Tvořič.⁶⁴ Nakonec se však navzdory všem těmto nedostatkům výstavba základního podniku zdařila.

V roce 1956 byl základní závod dokončen dostavěním administrativní budovy, nicméně v dalších letech se podnik neustále rozšiřoval novou výstavbou. Nakonec se v roce 1961, kdy byla dokončena pětipodlažní přádelna, Jitex stal kompletním čtyřstupňovým pletařským kombinátem. To znamenalo, že v píseckém Jitexu probíhal celý výrobní proces od počátečního spřádání a barvení až po následné šití. I z tohoto důvodu se podnik stal tzv. vzorovým závodem, jež byl

---

⁶¹ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 8.

⁶² Tamtéž, s. 11.

⁶³ Jakub RÁKOSNÍK, Igor TOMEŠ a kol., *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*, Praha 2012, s. 292.

⁶⁴ Viz lakonicky pojmenovaný článek *Nevíte o bytě*, Tvořič, 25. 2. 1956, č. 4, s. 2.

později velice často navštěvován.⁶⁵ Nejvýznamnějším návštěvníkem byl bezpochyby Leonid Iljič Brežněv, který Jitex v doprovodu Antonína Novotného navštívil v rámci oslav 40. výročí vzniku KSČ v květnu roku 1961.⁶⁶ I tato událost nám mimo jiné dokládá, jak se Písek během několika málo let radikálně proměnil; z města studentů a penzistů se v 50. letech stane centrum pletářského průmyslu. Dramatickou změnu identity např. ilustruje článek v Květech z roku 1954 s výstižným názvem *Nový symbol Písku*. Autor píše: „[...] v posledních letech mi přibyl k představě slova ‚Písek‘ docela nový motiv: v zrcadle noční Otavy se koupou desítky rozsvícených oken rozlehlé stavby, která za svítání nabývá přesných obrysů. Je to úhledná bílá továrna, které vévodí vysoký komín. A to je nový symbol milého jihočeského města, jež vedle svého starého půvabu dostává nový ráz, který umí vtisknout kraji jen průmysl.“⁶⁷ Tovární komplex, historicky v Písku zcela bezprecedentní, se v budoucnu měl stát nejenom dalším městským symbolem, ale i podstatným prvkem nové regionální identity.⁶⁸

---

⁶⁵ Již v květnu roku 1950 Jitex navštívil Antonín Zápotocký. V roce 1971 pak i první žena ve vesmíru Valentina Těreškovová. Vícekrát továrnu navštívil také sovětský generál G. V. Ivanov, jenž se podílel na osvobození Písku v roce 1945. Kromě toho byl Jitex častým cílem nejrůznějších zájezdů z Československa, ale i ze zahraničí. Opravdu internacionální povahu tak měla například návštěva 20 odborářů z roku 1960, kdy Jitex navštívila delegace hostů z Brazílie, Kuby, Ceylonu, Číny, Indie, Mongolska, Vietnamu, Maroka, Alžíru, Tunisu, Senegalu, Ghany a Indonesie. Více viz SOkA Písek, f. MěNV Písek, Obecní kronika města Písek 1957-1960, s. 1678.

⁶⁶ *Hosté nejvzácnější. Představitelé KSSS v Jitexu*, Tvořič, 29. 5. 1961, č. 10, s. 1.

⁶⁷ František GOLDSCHIEDER, *Nový symbol Písku*, Květy, 14. 10. 1954, č. 41, s. 6.

⁶⁸ Dobrou ilustrací toho, jak se měla identita starého Písku propojit s Pískem novým, je např. mozaika v budově bývalého ONV. Typicky jihočeské rybníky a lesy jsou zde vyobrazeny vedle pletářky a špulek. Viz Bohumír BERNÁŠEK, Zdeněk DUDA a kol., *Jitex*70 1949-1989*, Písek 2019, s. 30.

4. Sociální péče o zaměstnance

4.1 Mýtus továrny

„Kam oko dohlédlo, všude byly statky, lesy, pily, rybníky, pivovary, lihovary a jiné takové menší závody [...] Rožmberků, Eggenbergů, Voků a posledně pak Schwarzenbergů. Ti neměli zájem na budování průmyslu. Věděli, že by jim v továrnách narůstal nepřítel – dělnická třída [...]“⁶⁹

Podnik, resp. továrna, byla v socialistickém zřízení chápána jako místo emancipace, místo, kde přestane docházet k vykořisťování člověka člověkem – k vykořisťování dělníka kapitalistou. V dialektickém uvažování marxismu-leninismu byla naopak továrna kapitalistická vykreslována jako prostor bezbřehého útlaku a utrpení.⁷⁰ Továrna mohla být v závislosti na příslušném kontextu, především tedy historickém, vždy vylíčena v obou krajních polohách a vytvářet tzv. dvojí mýtus. Dvojí mýtus továrny, jak ho Vladimír Macura nazval, pracuje přesně na principu tohoto ostrého odlišení: „[...] *teprve na pozadí továrny démonické vyvstává obraz továrny jako pozoruhodného soustředění sociální energie, která bude s to stvořit nový, idylický řád světa* [...]“⁷¹ Tento nový a spravedlivý řád měl být v první řadě realizován prostřednictvím závodů, jež měly svým zaměstnancům poskytnout všestrannou sociální péči, někdy také označovanou jako péči komplexní. V rámci této sociální péče měl podnik neustále zlepšovat životní podmínky svých zaměstnanců, a to od zdravotní péče přes rekreaci až po širší kulturní vyžití.⁷² V důsledku takto specificky chápané sociální politiky, resp. politiky obecně, docházelo k narušení pracovního a mimopracovního času a podnik aktivně vstupoval do soukromé sféry svých vlastních zaměstnanců.⁷³

Účelové boření hranice mezi soukromým a veřejným vycházelo z předpokladu, že socialistický podnik měl mít kromě čistě výrobní a hospodářské

---

⁶⁹ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex s. p. Písek, Podklady k sepsání kroniky podniku 1961-1963, Deset let v podnikovém archivu. Vzpomínka a poznatky, s. 1.

⁷⁰ Není však bez zajímavosti, že osvícenská idea pokroku, která se s továrnou pojila, byla sdílána napříč geografickými i ideologickými hranicemi. Kapitalismus i socialismus chápaly továrnu jako nástroj společenského pokroku, racionalizace a celkové modernizace. Viz Joshua B. FREEMAN, *Behemot: Dějiny továrny a utváření moderního světa*, Brno 2019, s. 338-339.

⁷¹ Vladimír MACURA, *Továrna – dvojí mýtus*, in: Daniela HODROVÁ a kol., *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*, Praha 1997, s. 193.

⁷² *Komplexní péče o pracující*, Tvořič, 28. 8. 1978, č. 15-16, s. 4.; *Péče o pracující*, Tvořič, 21. 2. 1972, č. 3, s. 4.; *Všestranná péče o naše zaměstnance*, Tvořič, 26. 10., č. 19-20, s. 7.

⁷³ „*Domov byl režimem považován za veřejný prostor a ani v praxi nic jako soukromá sféra neexistovalo.*“ Více viz Stephen KOTKIN, *Magnetická hora: stalinismus jako civilizace*, Praha 2022, s. 377.

činnosti také významnou úlohu společenskou. Právě on měl zásadní měrou přispět k budování nové socialistické společnosti. Explicitně je tento názor vyjádřen v jedné z výročních publikací: „Každý průmyslový závod se stal důležitou buňkou, v níž se uskutečňuje socialistická výstavba společnosti. Uskutečňuje se především rozvojem výroby k uspokojení hmotných potřeb všech pracujících [...] snižováním pracovní doby a odstraňováním nouze [...] Odstranit nejen bídu hmotnou, ale bídu celé existence člověka, vytvořit nejen ekonomické, ale i ideové předpoklady života vsutku svobodného. Také národní podnik Jitex měl a má toto významné poslání [...]“⁷⁴ Proklamované vymýcení bídy a snaha o celkové pozvednutí životní úrovně se tak na druhé straně pojila s kontrolou a celkovou disciplinací obyvatelstva.⁷⁵ Sociální politika tedy sloužila nejenom jako významný prvek legitimizace vládnoucího režimu, ale často i jako nástroj exkluze a perzekuce.⁷⁶

Poprvé se s obdobnou vizí harmonických továrních komunit, resp. komun, setkáme už v počátcích průmyslové revoluce. Myslitelé a sociální reformátoři jako Robert Owen, Charles Fourier, Gracchus Babeuf či Étienne Cabet artikuluji první představy o ideálním směřování průmyslových společností. Někteří z nich se také o realizaci svých utopií pokusili, avšak většinou bez viditelnějších úspěchů. Představy těchto filozofů, resp. utopických socialistů, do značné míry reflektovaly novou společenskou realitu, jež vznikla jako důsledek velmi dynamické modernizace.⁷⁷ Ostatně samotný Karl Marx, nezpochybnitelná autorita komunistických režimů, svou revoluční filozofii rozvíjel právě na základě každodenní žité zkušenosti 19. století.⁷⁸ Filozof Milan Valach pak Marxovu dobu charakterizoval následovně: „Masy venkovských dělníků jsou hnány do měst, kde

---

⁷⁴ Marie SEDLÁKOVÁ, Ríša SUK, Vlasta SUKOVÁ, *Jitex 1949-1964*, Písek 1964, s. 7-8.

⁷⁵ Sluší se ovšem zmínit, že zavádění státního dohledu nad individuem stejně jako snaha o jeho disciplinaci a celkové ukáznění byla mnohem staršího data. Na tento fakt poprvé poukázal filozof Michel Foucault již v polovině 70. let. Továrna, kterou můžeme považovat za fenomén ryze moderní, byla jedním z prvních míst, kde se nový smysl pro řád a organizaci začal důrazně prosazovat. K tomuto tématu více viz Zdeněk NEBŘENSKÝ, *Katedrály industriálního věku: Textilní továrny a sociální otázka v českých zemích, 1884–1914*, Praha 2019, s. 78-99.

⁷⁶ „Výstavba socialismu byla spojen s ambiciózním projektem transformace sociální struktury [...] Tomuto cíli měla napomáhat i řada nástrojů sociální politiky. V některých případech měla aplikace třídního pojetí sociální politiky evidentní, předem zamýšlené konsekvence ve smyslu politicky motivovaného útisku.“ Viz Jakub RÁKOSNÍK, *Sovětzace sociálního státu*, Praha 2010, s. 273-278.

⁷⁷ V důsledku radikálních proměn, které sebou modernizace přinášela, také vůbec poprvé vzniká potřeba bližšího zkoumání lidské společnosti a vzniká sociologie. Viz Jan KELLER, *Dějiny klasické sociologie*, Praha 2005, s. 14.

⁷⁸ Nejinak tomu bylo i v případě Marxovo nejbližšího spolupracovníka Friedricha Engelse. Nejlépe to dokládá jeho emblematická práce z roku 1845 *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*. Česky vyšlo jako Friedrich ENGELS, *Postavení dělnické třídy v Anglii*, Praha 1950.

žijí v otřesných sociálních a hygienických podmínkách jako bezprávný dav (volební právo a pracovní zákonodárství jsou pro ně ještě v nedohlednu). Celodenní práce malých, pětiletých dětí, smrt vyčerpáním švadlenek po mnohahodinové pracovní směně [...] to je odvrácená strana doby, v níž současně s tím vzniká pohádkové bohatství [...] to je svět, který analyzuje Marx v *Kapitálu* [...]"⁷⁹ Právě v reakci na tyto nejkřiklavější projevy bídy se postupně vyvíjely rozličné formy podnikatelského paternalismu, které můžeme typologicky sledovat skrze celé 19. a také 20. století. Kontinuita je v případě tohoto fenoménu (paternalismu, podnikové sociální péče) více než zřejmá.

Nejstarším příkladem reformních podnikatelských snah byly v prostoru habsburské monarchie Vítkovické železářny (Vítkovické horní a hutní těžířstvo) v čele s ředitelem Paulem Kupelwieserem. Právě za vedení jmenovaného Kupelwiesera se v letech 1876 až 1893 podnik stal naprostým průkopníkem v oblasti sociální péče.⁸⁰ V rámci této péče o zaměstnance dodnes vyniká především projekt výstavby tzv. Nových Vítkovic, moderního průmyslové města, jež se dá považovat za vůbec první příklad opravdového továrního města (*company town*) na našem území.⁸¹ Nové Vítkovice poskytovaly svým zaměstnancům nejen moderní a typicky unifikované bydlení v koloniích, ale i zařízení širší občanské vybavenosti jako jsou jesle, školy, nemocnice a mnohá další. Za tyto dobově „nadstandardní“ služby se od zaměstnanců ovšem vyžadovala naprostá loajalita k vedení firmy a také optimální pracovní výkon. Altruismus podnikového managementu, o jehož autenticitě můžeme samozřejmě spekulovat, byl tedy pevně spojen s disciplinací a sociálním inženýrstvím. V tomto světle můžeme Nové Vítkovice považovat za modelové tovární město, ve kterém se oddělení továrny a města, práce a odpočinku, soukromého a veřejného stává takřka nemožným.

Avšak vůbec nejvýznamnější (a v jistém smyslu možná neúspěšnější) ukázkou podnikatelsko-firemního paternalismu byl baťovský Zlín. Ten už v době svého vzniku platil za vzor moderního továrního města a byl za to také mnohými současníky obdivován, dokonce samotným Le Corbusierem, prorokem moderní funkcionalistické architektury. Právě baťovský Zlín je asi nejlepším příkladem

---

⁷⁹ Milan VALACH, *Marxova filozofie dějin*, Brno 2005, s. 14.

⁸⁰ Ondřej ŠEVEČEK, *Zrození Baťovy průmyslové metropole. Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938*, České Budějovice 2009, s. 43-44.

⁸¹ K sociální politice Vítkovických železáren viz Marie ŠPILÁČKOVÁ, *Enterprise Social Policy as a Means of Development of Social Work*, Opladen 2020, s. 41-89.

propojení dřívějších utopických vizí, jež sahají až do 18. století, i kdybychom je mohli vystopovat až k sv. Augustinovi či Platonovi, a moderní racionality spojené s taylorismem, resp. fordismem, a vědeckým řízením společnosti.⁸² Snaha spojit výrobní proces v továrních halách s celkovou proměnou jednotlivce, vytvořit z něj tzv. baťovce, byla přímým důsledkem výše zmíněného myšlenkového synkretismu. Sociolog Petr Mareš ve své studii dokonce Zlín, který na jedné straně nazývá modelovým městem modernity, poté neváhá označit jako svým způsobem utopický projekt: „*O Zlínu se [...] často a oprávněně hovoří jako o utopii, neboť jeho tvůrci (Baťa jako otec myšlenky a investor její realizace, stejně jako jeho urbanisté a architekti) měli analogické ambice jako autoři klasických utopických projektů. Vybudovat město, jehož prostorová struktura, organizace života jeho obyvatel v něm (na pracovišti, ve veřejném prostoru i v individuálních domovech) a jejich životní běh i každodennost by měly racionální řád s ohledem na společné cíle firmy a obyvatel města jako jejich zaměstnanců.*“⁸³ Zde můžeme jasně vidět, že předmoderní utopické vize se v žádném případě nevyklučují s moderní a vědeckou racionalitou, ba právě naopak. Megalomansky atrofovanou představu stejného typu pak nacházíme i u Jana Antonína Bati v jeho vskutku vizionářské knize *Budujme stát pro 40 000 000 lidí*.⁸⁴

Tento krátký exkurz měl především ilustrovat, že továrna byla od svých raných počátků vždy spojována s určitou vizí celkové proměny jednotlivce potažmo i celé společnosti a často čerpala z mnohem starších utopických tradic. Zjednodušeně řečeno měla být místem, kde se rodí nový svět a společně s ním i nový člověk (ať už šlo o baťovce nebo úderníka/stachanovce). Myšlenkový oblouk lze tedy vést napříč staletími od utopických socialistů k Baťovskému Zlínu a posléze až k socialistickým diktaturám. Ve stejném smyslu na to poukazuje také Matěj Spurný ve své knize o výstavbě socialistického Mostu: „*Podnikatelský paternalismus firemních měst zlínského typu nahradil po druhé světové válce paternalismus socialistického státu s podobnými přednostmi i riziky.*“⁸⁵ Z této širší

---

⁸² K tomuto velmi rozsáhlému tématu viz Ondřej ŠEVEČEK, *Zrození Baťovy průmyslové metropole. Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938*, České Budějovice 2009; Ondřej ŠEVEČEK, Martin JEMELKA, *Tovární města Baťova koncernu. Evropská kapitola globální expanze*, Praha 2016.

⁸³ Petr MAREŠ, *Sonda do kultury města – Zlín, město modelové modernity*, Sociologický časopis 49, 2013, č. 5, s. 686.

⁸⁴ Jan A. BAŤA, *Budujme stát pro 40 000 000 lidí*, Zlín 1937.

⁸⁵ Matěj SPURNÝ, *Most do budoucnosti: Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*, Praha 2018, s. 148.

historické perspektivy se socialistické diktatury jeví pouze jako jedna z možných variací na téma továrna a společnost.⁸⁶ Ostatně historik Joshua B. Freeman, který se ve své práci *Behemot* tímto konkrétním fenoménem zabýval, dochází ke konstatování, že: „spíše než součástí a výrazem kapitalismu je [...] velká továrna součástí a výrazem modernity ve všech jejích možných podobách.“⁸⁷

4.2 Zdravotní péče

Národní podnik Jitex byl téměř hned od svého vzniku vybaven určitou formou zdravotní péče.⁸⁸ Hlavním úkolem, který měl lékař v závodě plnit, měla být především péče o zdraví podnikových zaměstnanců, a to i z hlediska prevence. Od února roku 1949 do Jitexu docházel praktický lékař, avšak pouze na 2 hodiny denně. Tento stav se změnil od března roku 1950, kdy byl závodem ustanoven vlastní závodní lékař, který byl oproti předchozímu k dispozici rovnou celých 8 ordinčních hodin. V Jitexu byla od roku 1952 zajištěna také stomatologická péče a podnik disponoval vlastním zubařem.⁸⁹ Později v průběhu 60. let byla zubní ordinace nejrůznějšími způsoby modernizována a rozšiřována, což platilo i pro zbytek zdravotní péče, neboť všestranná péče pro zaměstnance podniku se měla neustále zlepšovat a náležitě modernizovat. V rámci tohoto zvyšování standardů přibyla roku 1960 druhá oddělená ordinace určená přímo pro ženy. To vycházelo ze skutečnosti, že v národním podniku Jitex ženy představovaly zhruba 85 % všech stálých zaměstnanců a zdravotní péče se tomu měla samozřejmě také náležitě přizpůsobit. A jelikož výroba Jitexu nebyla omezena pouze na samotný Písek, byla zdravotní péče poskytována také podnikovým zaměstnancům v pobočných (odloučených) závodech například v Milevsku, Horažďovicích nebo Týně nad Vltavou.⁹⁰

---

⁸⁶ Systematický výklad této problematiky napříč několika staletími viz Joshua B. FREEMAN, *Giant Factories, Labour / Le Travail* 72, 2013, č. 2, s. 177-203.

⁸⁷ Joshua B. FREEMAN, *Behemot: Dějiny továrny a utváření moderního světa*, Brno 2019, s. 339.

⁸⁸ Systematicky k počátkům zdravotní péče v továrnách viz Zdeněk NEBŘENSKÝ, *Katedrály industriálního věku: Textilní továrny a sociální otázka v českých zemích, 1884–1914*, Praha 2019, s. 136-155.

⁸⁹ Rozšiřování sociální péče přímo souviselo s třetí etapou výstavby podniku od roku 1953. Ta měla za úkol zlepšit sociální podmínky zaměstnanců. Viz *Malé nahlédnutí do historie n. p. Jitex 1949-1979*, Tvořič, 26. 10. 1979, č. 19-20, s. 4.; SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 11.

⁹⁰ *Rozvoj konfekčních závodů*, Tvořič, 28. 8. 1978, č. 15-16, s. 5.; *Slouží k plné spokojenosti*, Tvořič, 8. 4. 1988, č. 7, s. 3.; *Sociální rozvoj v našem národním podniku*, Tvořič, 30. 3. 1984, č. 7, s. 1.

Samotné umístění ordinace se často měnilo a nejdříve bylo umístěno v provizorních halách a celkově nevyhovujících prostorech. Skromné počátky zdravotní péče v Jitexu popisuje podnikový kronikář takto: „Dne 27.3. 1950 byla v závodě zřízena ordinace praktického lékaře. Tato byla umístěna v provizorních halách, v postranních prostorech, kterých bylo používáno také nouzově a dočasně jako kanceláří.“⁹¹ O mnoho let později, tedy od roku 1966, bylo zdravotní středisko umístěno v tzv. sociální budově, která vznikala společně s novou budovou prádelny. O tom, jak závodní ordinace neboli zdravotní středisko vypadalo, si můžeme udělat představu z následujícího popisu v podnikovém časopisu: „Zdravotní středisko, kde budou soustředěna veškerá zdravotnická zařízení [...] zabírá prakticky celou polovinu přízemní budovy. Po levé straně jsou místnosti a ordinace zdravotnického střediska, je zde místnost speciálně určená pro rentgen a místnost pro diathermii. Po pravé straně je oddělené gynekologické oddělení, pak čekárna a poslední místnosti [...] patří zubařskému oddělení.“⁹² Vybavení ordinací bylo na dobové poměry jistě nadstandartní, když uvážíme, že závodní lékař měl k dispozici rentgenové přístroje, krátkovlnné diatermie nebo soluxové lampy.⁹³ Zubní ordinace Jitexu byla dokonce prvním místem v okrese, kde se vyskytovala zubní vrtačka Chiromat.⁹⁴

Péče o zdraví zaměstnanců se ovšem neomezovala pouze na prostory ordinace a ordinační hodiny lékaře. Po celém závodě byly rozmístěny lékárníčky, vznikaly ženské odpočinkové zóny a závodní lékař též vedl osvětové desetiminutovky či vzdělávací přednášky z oblasti zdravovědy. Spolupracoval s komisí národního pojištění i se závodní odbočkou Československého červeného kříže. K tomu všemu navíc závodní lékař také prováděl nejrůznější hromadné akce, jako například v roce 1956, kdy byli všichni zaměstnanci Jitexu povinni rentgenováni.⁹⁵ Jednou z podobných zdravotních iniciativ byla i preventivní akce proti cukrovce v roce 1969: „Dne 24. 9. budou všem zaměstnancům při výplatě předány kartičky s indikátorovým papírkem pro zkoušku moče. [...] Akce se zúčastní všichni zaměstnanci bez ohledu na věk i ti kteří jsou pro cukrovku

---

⁹¹ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 101.

⁹² *Pojďte s námi na exkurzi. Informace pro všechny*, Tvořič, 17. 1. 1966, č. 3., s. 2.

⁹³ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 102.

⁹⁴ *První v okrese*, Tvořič, 16. 9. 1963, č. 28, s. 2.

⁹⁵ Tamtéž, s. 103.

v *lčeni*.“⁹⁶ Zdraví už nebylo pouze starostí jednotlivce, nýbrž celého podniku a jeho kolektivu.

Velmi důležitou složkou komplexní zdravotní péče byla také podniková rekreace. Ta byla organizována Revolučním odborovým hnutím (ROH) a měla sloužit k celkovému zotavení a k načerpání nových sil k budovatelským úkolům.⁹⁷ V této souvislosti vznikly dvě hlavní rekreační střediska Jitexu; podniková chata na Churáňově a rekreační areál na Štědróníně. Obě podniková střediska byla místem pro konání lyžařských kurzů a zimních sportů, turistických výprav či pionýrských táborů. Rekreace měla obecně sloužit jako místo odpočinku pro pracující, s čímž bylo často zdůrazňováno, že rekreace a cestování byly dříve dostupné pouze buržoazním vrstvám společnosti. Explicitně je to vyjádřeno například v Tvořiči z roku 1952: „*Naše hory, lázně, výletní místa, která dříve sloužila jen hrstce boháčů, jsou nyní naplněna radostí našich pracujících, kteří přijeli do hor či lázní, aby se zotavili a nabrali nových sil k další práci.*“⁹⁸ Legitimizační potenciál takto vedené sociální péče byl samozřejmě obrovský a představitelé komunistického režimu si to velmi dobře uvědomovali.⁹⁹ Často se tedy sociální péče (v tomto případě podniková zdravotní péče) využívala jako argument ve prospěch socialistického zřízení a měla sloužit jako jeden z důkazů jeho pokrokovosti a nadřazenosti ke kapitalismu.¹⁰⁰

4.3 Závodní stravování

Podstatnou složkou sociální péče o zaměstnance v každém podniku bylo také závodní stravování. Viděno v širší perspektivě závodní stravování nebylo žádnou novinkou či přelomovým objevem komunistického režimu. Jednalo se o fenomén, který byl na našem území již dlouho zavedený.¹⁰¹ Ostatně nejlépe to lze doložit tím, že ještě před vznikem závodní jídelny v samotném Jitexu existovaly již

---

⁹⁶ *Předcházejme cukrovce*, Tvořič, 15. 9. 1969, č. 14, s. 2.

⁹⁷ *Zimní rekreace*, Tvořič, 19. 3. 1953, č. 4, s. 4.

⁹⁸ *Zimní rekreace našich zaměstnanců*, Tvořič, 20. 1. 1952, č. 1, s. Nebo *Lčil jsem se v Poděbradech*, Tvořič, 25. 3. 1956, č. 6, s. 2.

⁹⁹ Lenka Kalinová například píše: „[...] *sociální systém byl základním pilířem udržení režimu.*“ Viz Lenka KALINOVÁ, *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*, Praha 2007, s. 230.

¹⁰⁰ „*Bezplatná, všeobecně dostupná a na současné úrovni vědy poskytovaná zdravotní péče patří k sociálním jistotám, které může pro své občany zabezpečovat jen socialistická společnost.*“ Viz *Okres Písek nositel Řádu práce v roce 35. výročí osvobození*, Písek 1980, s. 105.

¹⁰¹ Zdeněk Nebřenský, který se otázkou podnikového stravování zabýval, vidí počátky ohříváren, kuchyní a nejrůznějších kantýn dokonce již v období raného novověku viz Zdeněk NEBŘENSKÝ, *Katedrály industriálního věku: Textilní továrny a sociální otázka v českých zemích, 1884–1914*, Praha 2019, s. 101.

dvě jídelny, resp. kuchyně, v bývalých prostorech továrny na fezy a v Elasticu. Jejich kapacity byly uzpůsobené zhruba pro 120 strážníků. Díky nevyhovujícím hygienickým podmínkám byla jídelna v bývalé továrně na fezy zrušena ihned v průběhu roku 1949. V počátcích výstavby se tedy nakonec vařilo pouze v závodní kuchyni Elasticu a obědy odsud byly dále rozváženy na další místa.

Samozřejmě s převážením obědů z jednoho konce města na druhý vznikaly určité komplikace. „[...] *dovážely obědy [...] na nově budované haly základního závodu v Písku. Jedlo se v provizorně instalované jídelně umístěné na chodbě [...] Potíže s převozem byly značně veliké, jídlo někdy vychladlo a po špatných vozovkách se setřáslo.*“¹⁰² Později, po dostavění železnice do továrního areálu, byla jídelna umístěna provizorně v budově vlečky, čímž se alespoň eliminovaly nepříjemnosti spojené s přepravou jídla do základního závodu.

Od samotného počátku výkopových prací na nově vznikajícím závodě byla na staveništi přítomna též „nouzová“ kantýna, resp. prodejna jídla. I když se v podstatě jedná o záležitost zcela marginální, chtěl bych se zde o ní alespoň ve zkratce zmínit, jelikož podnikový kronikář Brožek tuto kantýnu glosuje velice vtipně a s notnou dávkou ironie: „*Původně v roce 1949 existovala v podniku pouze svačínářka. Svačiny si zaměstnanci kupovali v nouzově zřízené kantině. Byla to prkenná bouda na konci pracovních hal v nedostavěné části stávkárny. Tuto nouzovou kantinu obstarával invalida Ludvík.*“¹⁰³ Tato humoristická skica nám může mimo jiné dobře ilustrovat to, že v počátcích Jitexu byla valná většina věcí týkající se sociálního zajištění zaměstnanců řešena opravdu provizorně a až téměř tragikomicky.¹⁰⁴ Samostatnou kapitolu by pak mohly tvořit například připomínky ze strany zaměstnanců ohledně nevyhovujících hygienických podmínek v závodní jídelně, a to včetně podnikového lékaře, který měl na hygienu v prostorách továrny dohlížet.¹⁰⁵

Prostory závodní jídelny se ještě několikrát v průběhu let stěhovaly, což přímo souviselo s pozdějšími dostavbami a další modernizací závodu. Kromě

---

¹⁰² SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 104.

¹⁰³ Tamtéž, s. 106.

¹⁰⁴ Vyloženě komicky působí například také o častých krádežích příborů v prostorách závodní jídelny: „*Od tohoto dne si musí všichni strážníci nosit do jídelny vlastní jídelní příbory, ač dosud po celá léta byly příbory dávány strážníkům, tak jako talíře. [...] Zdá se, že jsme stále ještě národem nepoctivým, ztrácí-li se nám svěřené věci z jídelny a to v množství nemalém.*“ Viz *Ze závodní jídelny*, Tvořič, 27. 8. 1962, č. 31, s. 2.

¹⁰⁵ *Naše jídelna*, Tvořič, 8. 7. 1963, č. 24, s. 4.

kuchyně v základním závodě v Písku se závodní kuchyně nacházely také v pobočných závodech, jmenovitě v Týně nad Vltavou, Bechyni, Horažďovicích a Rožmitále pod Třemšínem.¹⁰⁶

4.4 Jesle a mateřské školy

V textilním průmyslu obecně převažovaly ženy a písecký Jitex nebyl v tomto ohledu žádnou výjimkou. Režim v rámci komunistické ideologie zaměstnanost žen podporoval a také k ní ženy otevřeně vyzýval. Žena se tak po vzoru muže měla emancipovat především prací, avšak s tímto apelem na pracovní zapojení žen se pojila i určitá nutnost budování potřebné infrastruktury (jesle, mateřské školy), která by ženám vůbec takovouto eventualitu umožnila. To ve své knize konstatuje také Denisa Nečasová: „*Hustá síť zařízení pro předškolní mládež byla chápána jako jeden z nutných předpokladů úspěšného nábory pracovníc.*“¹⁰⁷ Je tedy zřejmé, že pro písecký Jitex, jež z valné většiny zaměstnával ženy v produktivním věku, bylo budování předškolních zařízení naprosto nezbytné, a to nejen z důvodů ideologických ale i čistě praktických, resp. provozních. Pro ilustraci uveďme, že například v roce 1959 dosahoval podle závodního časopisu podíl žen na celkové zaměstnanosti dokonce 87 %.¹⁰⁸

Z podnikové kroniky zjistíme, že prvotní snahy o získání žen do píseckého Jitexu se neseťkávaly s příliš velkým nadšením ani ochotou. „*Chodilo se od domu k domu a přesvědčovaly se zejména ženy, aby se zapojily a pomohly budovat podnik. Velmi těžko se získávaly ženy na dvě směny a ještě hůře na tři směny.*“¹⁰⁹ Zde je samozřejmě otázkou, do jaké míry se na této neochotě podepsal zmíněný směnný provoz a nebo fakt, že v této době podnik nedisponoval žádným zařízením předškolní péče. Pravděpodobně to byla kombinace obou faktorů.

Druhým a mnohem závažnějším problémem, který také přímo souvisel se zaměstnáváním žen, byla vysoká fluktuace. Pokud opět využijeme podnikové kroniky, dočteme se následující: „*Vážnou otázkou [...] byla i v n. p. JITEX fluktuace. [...] značná fluktuace je do značné míry zaviněna i složením zaměstnanců, z nichž převážnou část tvoří ženy a to většinou ženy mladé, které*

¹⁰⁶ Marie SEDLÁKOVÁ, Ríša SUK, Vlasta SUKOVÁ, *Jitex 1949-1964*, Písek 1964, s. 42.

¹⁰⁷ Denisa NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk – Československo 1948-1956*, Brno 2018, s. 155.

¹⁰⁸ „*Věkový průměr se pohybuje kolem 23 let. Zaměstnáváme v našem píseckém závodě téměř 2.000 lidí, z toho je 87 % žen.*“ Viz *Deset let Jitexu*, Tvořič, 15. 7. 1959, č. 8, s. 1.

¹⁰⁹ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 71.

později odcházejí v důsledku mateřství [...]“¹¹⁰ Tento problém je také jmenován v mnoha výročních publikacích, a to i v pozdějších obdobích.¹¹¹ Z výše uvedených důvodů je naprosto zřejmé, že vybudování předškolních kapacit bylo pro podnik opravdu zásadním i z hlediska jeho celkové provozuschopnosti.

První závodní jesle píseckého Jitexu byly otevřeny ve Švantlově ulici v roce 1961, a to symbolicky na Mezinárodní den žen. Takto o slavnostním otevření referuje závodní časopis Tvořič: „*Oslavy mezinárodního dne žen se v Jitexu opravdu vydařily. Snad největším dárkem, který v ten den mladé maminky ze závodu dostaly, bylo otevření nových závodních jeslí. [...] Soudružka Brabencová, [...] hovořila o tom, jaká byla péče o děti dříve. Každá maminka si musela vodit děti do práce sebou anebo je nechat doma a žít stále ve strachu, že se jim něco stane. Připomněla, že je nutno si vážit právě toho, jak stát o mladou generaci pečuje* [...]“¹¹² Nové podnikové jesle měly kapacitu pro 55 dětí, ty byly oddělené podle věku, a jejich provoz byl takřka celodenní. Každé oddělení mělo svůj specifický denní režim a jídlo bylo pro každé oddělení vařeno zvlášť.¹¹³ Jesle byly velice moderní, a dokonce se později staly i místem pro výuku a praxi vychovatelek a vedoucích sester z ostatních jeslí z celého okolí.¹¹⁴

Kromě závodních jeslí, které zajišťovaly péči o ty nejmenší, zřizoval Jitex také podnikové mateřské školky pro děti starší. Jelikož v této oblasti bylo nutné radikálně navýšit dosavadní kapacity, musel podnik vybudovat mateřské školky hned dvě, a to v poměrně krátkém rozmezí jedenácti let. První závodní školka nacházející se v Zeyerově ulici zahájila svůj provoz v červnu roku 1966 a měla kapacitu pro 120 dětí.¹¹⁵ Druhá později vybudovaná školka byla poté otevřena v září roku 1977.¹¹⁶ Tato druhá závodní školka (v Lipové aleji) pojmula kapacitně opět až 120 dětí a veškeré náklady spojené s jejím provozem hradil samotný podnik. Zajímavé je i to, že školka byla vybavena například vlastní saunou, kterou mohly děti využívat. Závodní časopis Tvořič školku v Lipové aleji popisuje následovně:

---

¹¹⁰ Tamtéž, s. 72.

¹¹¹ Marie SEDLÁKOVÁ, Ríša SUK, Vlasta SUKOVÁ, *Jitex 1949-1964*, Písek 1964, s. 37.

¹¹² *Oslavy Mezinárodního dne žen se vydařily*, Tvořič, 27. 3. 1961, č. 6, s. 2.

¹¹³ Tamtéž, s. 2.

¹¹⁴ Viz Tvořič, 13. 3. 1981, č. 5., s. 2.

¹¹⁵ *Mateřská škola do provozu. Slavnostní otevření*, Tvořič, 23. 5. 1966, č. 19, s. 3.

¹¹⁶ Jak moc byla otázka předškolní péče důležitá po celou dobu fungování Jitexu nám dokládá například tato konkrétní zmínka ze závodního časopisu: „*Vysoká populace, kdy v našem podniku je více jak 700 žen na mateřské dovolené a na druhé straně nedostatek pracovních sil, vyžaduje, aby školka byla vyhotovena co nejdříve.*“ Viz *Najde se řešení?*, Tvořič, 24. 10. 1975, č. 19, s. 4.

„K mateřské školce patří velká zahrada s bazénem, který je v letních měsících maximálně využíván. V roce 1984 se děti ve věku 4 až 6 let mohly poprvé saunovat. Tuto možnost využívají pravidelně jedenkrát týdně.“¹¹⁷

Předškolní zařízení se však nebudovala pouze v Písku. Jitex svou činností totiž dalece přesahoval hranice samotného města a podnikové jesle či školky se budovaly také v tzv. pobočných závodech. „[...] závody Jitexu přispívají z prostředků podniku na investice společného zájmu: mateřské školky, jesle, komunikace, veřejné osvětlení.“¹¹⁸ Například v pobočném závodě v Týně nad Vltavou byla postavena školka s kapacitou pro 90 dětí, Rožmitál pod Třemšínem poté disponoval mateřskou školou se stejnou kapacitou, a navíc k tomu ještě jeslemi pro 35 dětí.¹¹⁹ Předškolní kapacity Jitex pomáhal různými způsoby budovat také v Horažďovicích, Bechyni či Vodňanech.¹²⁰

---

¹¹⁷Dagmar KURZOVÁ, *Jubileum závodní mateřské školy*, Tvořič, 30. 10. 1987, č.21, s. 3.

¹¹⁸Odloučené závody, in: Jan ŠRŮTEK, *25 let n. p. Jitex Písek*, Písek 1974, neustránkováno.

¹¹⁹*Komplexní péče o pracující*, Tvořič, 28. 8. 1978, č. 15-16, s. 4.

¹²⁰*Rozvoj konfekčních závodů*, Tvořič, 28. 8. 1978, č. 15-16, s. 5.

5. Budování města

5.1 Starý a nový Písek

„Ne, toto město dávno již není městem pensistů, unaveně se vlekcoucích k hřbitovu sv. Trojice. Právě naopak!“¹²¹

Jihočeské město Písek typologicky patří mezi nejstarší středověká města na našem území, která byla zakládána již v polovině 13. století.¹²² První písemně doložená zmínka pochází z roku 1243 z listiny krále Václava I. Město samotné se ovšem začalo významněji rozvíjet až o pár let později za syna Přemysla Otakara II., za jehož vlády vrcholilo kolonizační a zakladatelské úsilí. Přemysl Otakar II. udělil Písku městská práva a také sám v prostorách píseckého hradu často pobýval. Druhá polovina 13. století pak byla pro město obdobím velkého rozkvětu. Během několika málo let byl Písek opevněn a v rychlém sledu byly vybudovány všechny významné architektonické prvky města jako písecký hrad, kostel Narození Panny Marie či kamenný most.¹²³ Dodnes tyto středověké dominanty utvářejí specifickou podobu města a jsou důležitými prvky místní identity společně s charakteristickými lesy a dříve zlatonosnou řekou Otavou.¹²⁴

Kostelní věž zvaná místními „Písecká“ dříve také „písecká tužka“ je typickou dominantou města, kterou lze v panoramatu Písku vidět z každé světové strany, a tudíž téměř z každého myslitelného místa v širokém okolí. Po dlouhou dobu, prakticky od středověku, byla kostelní věž nejvyšší stavbou a architektonickým symbolem města. Od prvních vyobrazení Písku až k prvorepublikovým pohlednicím věž děkanského kostela vždy zaujímá místo v pomyslném středu. To se změnilo až s opožděným příchodem průmyslu v podobě komína nově vybudovaného Jitexu: *„V celkovém vzhledu města Písku se za poslední roky stala velká změna. V pozadí města tyčí se do veliké výše mohutný tovární komín a kolem něho monumentální bílá továrna.“¹²⁵* Průlom do starého Písku nastal až v polovině minulého století společně s nástupem státního socialismu. Starý Písek

---

¹²¹ Josef KOTRČ, Jindra ČERNOHORSKÝ, *Písek ve dvouletce a pětiletce*, Písek 1949, s. 3.

¹²² *Almanach: 750 let města Písku*, Vimperk 1993, s. 148.

¹²³ Kamenný most (dříve také Jelení) je nejstarším dosud stojícím mostem na území Čech. Most měří na délku 110 metrů a byl dříve z obou břehů opatřen obrannými věžemi, ty se však díky demolici bohužel nedochovaly.

¹²⁴ K proměnám a k chápání regionální identity v Písku viz Bohumír BERNÁŠEK, *Písek – proměna lokální identity během procesu modernizace (1861–1914)*, Praha 2012 (Diplomová práce, Filozofická fakulta UK), s. 15.

¹²⁵ *Cestička do práce*, Tvořič, 1. 12. 1952, č. 11, s. 2.

se měl transformovat a hlavní iniciativu měl mít v tomto procesu podnik, resp. samotný Jitex.

Tradiční identita starého Šrámkova Písku měla být „harmonicky“ propojena s novou identitou průmyslového města pletářů. Tento záměr lze náznakem spatřit například ve filmu režiséra Václava Kršky *Měsíc nad řekou* z roku 1953, kde se motiv továrny a komínu také objevuje. Krásně je to později zachyceno v novinovém článku s přílehlým názvem *Kam čáp létá rád*. Pro ilustrativnost na tomto místě uvedu delší citaci: „*A ještě je tam komín! připomíná Slávka Vilíkovi v Měsíci nad Řekou (pro mne už navždy hlasem -Dany Medřické). Tuhle větu Šrámkovi nezapomenu. On měl sice na mysli komín jiný, snad pivovarský, ale to na věci nic nemění. Když jsem šla poprvé do Jitexu, zeptala jsem se na cestu. Řekli mi: ‚Vidíte ten komín? Tak pořád k němu a jste tam.‘ Viděla jsem ho. Z nejrůznějších úhlů. [...] Od Putimské brány dolů k Otavě, už po ní nepluje ‚za vorem vor‘, ale pořád je krásná. [...] Nejhezčí cesta do práce, jakou si člověk může představit“¹²⁶ V jiném, avšak podobně laděném článku se dovídáme, že: „*Kdo bych chtěl hledat Šrámkův Písek, najde ho zcela určitě. Najde mnoho zákoutí, která vypadají jako před lety. A jistě bylo velmi prozíravé, když před dvaceti lety se ve městě objevil nový závod, že se vynořil na druhém břehu řeky, abychom tak řekli za humny. Po dvou desítkách let přirostl k Písku, zapsal do jeho kroniky nejednu slavnou stránku historie. Dal městu život a perspektivu jeho obyvatelům.“¹²⁷**

Nejednalo se tedy o pouhou negaci starého, právě naopak. Jednalo se o svérázný pokus, jak propojit tradiční prvky regionální identity s těmi novými, a to nejlépe takovým způsobem, aby se zdály přítomné takříkajíc už odnepaměti.¹²⁸ Značně tomu napomáhal i fakt, že textilní výroba byla v Písku opravdu tradičně nejrozšířenějším výrobním odvětvím.¹²⁹

Na druhé straně se však paradoxně hodilo i to, že Písek byl městem bez velkého a rozvinutého průmyslu. Tento kontrast totiž opravdu vytvářel určitý dojem dějinného pokroku a umožňoval Jitex prezentovat jako poslední výdobytek socialistické společnosti. Je tedy zcela samozřejmé, že zásluha podniku na

---

¹²⁶ *Kam čáp létá rád*, Svět práce, 13. 12. 1978, č. 50, s. 3.

¹²⁷ Jiří CYSAR, *Za putimskou bránou*, Svět práce, 1. 10. 1969, č. 39, s. 2.

¹²⁸ Srov. Bohumír BERNÁŠEK, Zdeněk DUDA a kol., *Jitex*70 1949-1989*, Písek 2019, s. 31.

¹²⁹ „*Největší tradici v Písku však již od středověku měla ovšem textilní výroba.*“ Viz Jiří PRÁŠEK, *Písek před 100 lety aneb kronika roku 1896*, Písek 1995, s. 46.

budování města a okresu byla neustále zdůrazňována a využívána pro legitimizaci režimu: „*Město [...] mělo na svém katastru koncem 19. století jen elektrárnu, továrnu na tabák, dva pivovary a čerpací stanici městského vodovodu. Průmysl? Zhola nic. Jen úřady, zemědělský proletariát, studenti, důstojníci a poddůstojníci, maloměstští obchodníci a páni profesoři. Písku chyběla perspektiva.*“¹³⁰ Zjednodušeně řečeno; dříve bylo město bez průmyslu, a tudíž i bez perspektivy, avšak s příchodem průmyslu (a se změnou vládnoucího režimu), se toto změnilo.

Obloukem se tak vracíme zpátky na začátek. Pokud Písek ve 13. století vzkvétal díky rýžování zlata a městským privilegíím, které mu panovník udělil, tak ve druhé polovině století 20. byl rozvoj města pevně spojen s textilním „gigantem“ v Otavském údolí. Jitex se pro město stal tím, čím pro něj dříve byl zlatonosný písek na říčním dně; zdrojem prosperity. Ve světle výše uvedených okolností dostává pevnější kontury i deklamace typu: „*Řekneš-li Jitex okamžitě se vybaví Písek. Vyslovíš-li Písek, sluší se dodat i Jitex.*“¹³¹

To, do jaké míry byl skutečně samotný podnik schopen město transformovat či modernizovat, samozřejmě v intencích vládnoucího režimu, je jednou ze stěžejních otázek této práce (viz Úvod). Na základě svého výzkumu se domnívám, že role národního podniku byla v mnoha aspektech (bytová výstavba, vnitřní urbanizace, spolufinancování veřejných projektů) naprosto klíčová. Právě proto se v této kapitole zaměřím na hlavní aspekty budování města, které byly s Jitexem a celkovou přeměnou města spojeny.

5.2 Bytová výstavba

Jedna z nejzásadnějších proměn Písku, jež byla s působením Jitexu přímo spojená, byla bytová a panelová výstavba. Jak už bylo mnohokrát řečeno dříve, v prvních letech výstavby podniku se na sociální zabezpečení zaměstnanců příliš nehledělo, jelikož zdárné plnění plánů bylo absolutní prioritou a vše ostatní tak muselo stranou. Velmi záhy se však ukázalo, že stejně jako v případě budování předškolních zařízení bylo stavění bytů klíčové pro samotné fungování podniku. Problém se objevil ihned v počátcích, když vznikající továrna musela nějakým způsobem zajistit ubytování odborníkům přicházejícím z Ašska z původní Tosty: „*Národní podnik JITEX neměl v době svého vzniku žádné bytové jednotky ani*

---

¹³⁰ Jaroslav KOJZAR, *Kdo ví něco o Písku?*, Svět práce, 14. 3. 1973, č. 11, s. 3.

¹³¹ Jiří CYSAR, *Za putimskou bránou*, Svět práce, 1. 10. 1969, č. 39, s. 1.

společné ubytovny [...] Potíže s umisťováním přicházejících textilních odborníků byly veliké a byty jim byly přidělovány MNV postupně na různých místech ve městě.¹³² Kromě těchto specialistů z Ašska a Vysočiny byl obrovský problém také s ubytováním ostatních zaměstnanců, kteří do továrny dojížděli z více či méně vzdáleného okolí.

V širším dobovém kontextu se nedostatek bytů projevil jako zásadní strukturální problém celého tehdejšího Československa. Hlavně v počátcích se totiž politika komunistického režimu bytovou otázkou téměř nezabývala, resp. to nepokládala za dostatečně důležité. Jiří Musil, český sociolog města, který se ve své práci otázkám urbanizace za socialismu věnoval, k dobové situaci píše: „Bydlení a bytové politice nebyla v prvních letech socialistického Československa věnována ani v teorii, ani v praxi velká pozornost.“¹³³ Rozvoj těžkého průmyslu a řízená industrializace byla nezpochybnitelnou prioritou vládnoucího režimu.¹³⁴ Výmluvné je v této souvislosti i konstatování městského kronikáře: „Bytová otázka jest vážným problémem nejen našeho města, nýbrž všeobecně.“¹³⁵

Z výše uvedených důvodů musel vznikající závod absenci volných ubytovacích kapacit nějakým způsobem řešit; opět formou improvizace a provizoria. Podnikový kronikář vzniklou situaci popisuje následovně: „V roce 1949 byl pro svobodné zaměstnance najat v Písku pension Otava. V roce 1953 byl v Písku na náměstí najat a spraven dům bývalého obchodníka Kodeta. Byly také získávány bytové jednotky, jako byly bývalé obchody, které nebyly v provozu a hostinské sály. V těchto případech nelze mluvit o svobodárnách, nýbrž spíše o jakýchsi noclehárnách, které byly upraveny alespoň tak, aby sloužily zamýšlenému účelu.“¹³⁶ O tom, že situace byla pro mnohé bezvýchodná a prakticky neřešitelná svědčí i četné zmínky v závodním časopisu Tvořič.¹³⁷ Bytový problém se objevuje

---

¹³² SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s.p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 107.

¹³³ Eduard MAUR, Pavla HORSKÁ, Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta – urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002, s. 276.

¹³⁴ Tamtéž, s. 276-277.

¹³⁵ SOKA Písek, f. MěNV Písek, Obecní kronika města Písek 1951-1953, s. 298. Skutečnost, že akutní nedostatek bytů se dlouho nedařilo účinně řešit, dokládají i zápisy z pozdějších let viz SOKA Písek, f. MěNV Písek, Obecní kronika města Písek 1957-1960, s. 1213.

¹³⁶ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s.p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 108.

¹³⁷ Viz *Nevíte o bytě?*, Tvořič, 1. 8. 1951, č. 6, s. 9.; *O bytech*, Tvořič, 20. 6. 1952, č. 6, s. 8.; *Nevíte o bytě?*, Tvořič, 25. 2. 1956, č. 4, s. 2.; *Hovoříme k práci našich komisí*, Tvořič, 24. 11. 1956, č. 15, s. 2.; *Bytová tíseň*, Tvořič, 10. 4. 1959, č. 3, s. 1.

také v interních dokumentech MěNV, a to ještě před samotným zřízením Jitexu.¹³⁸ Čekání na přidělení bytu v řádu několika let, neochota a laxnost bytového úřadu, žádosti několikanásobně převyšující kapacity, nevyhovující podmínky, neustálé projednávání bytové otázky na MěNV, a nakonec rezignovaný povzdech, že pokud to takhle půjde dál, žadatel skončí v Dobřanech, tj. v blázinci.¹³⁹

Jelikož nedostatek bytů byl opravdu akutní, začal Jitex ihned v roce 1953 s výstavbou vlastních bytových jednotek a později v průběhu 50. let i tzv. svobodáren, tedy ubytoven pro svobodné zaměstnance. Bytová tíseň sice vyřešena ani zdaleka nebyla, ale nových bytů přibývalo. Stavělo se především v ulicích Heritesově, Sovově, Nádražní, ale také v okolí bývalé fezovky v ulicích Jablonského a Vinařického.¹⁴⁰ Výstavba bytů a zaměstnaneckých ubytoven poté pokračovala až do 80. let.¹⁴¹

Neustálá potřeba bytů poté v roce 1959 zapříčinila i vznik stavebního bytového družstva Jitex. To se později svou stavební činností výrazně zapsalo do podoby města, především tedy svépomocnou výstavbou u Václava. Družstevní výstavba se měla stát řešením bytové krize v situaci, kdy samotný stát neměl dostatek investičních prostředků pro její zvládnutí.¹⁴² Podniková družstevní výstavba měla bytový problém definitivně vyřešit, a to za široké účasti všeho obyvatelstva. V tomto smyslu píše také závodní Tvořič: *„Vyřešit bytovou tíseň, to je záležitostí všech našich občanů, ať už bydlí, nebo nebydlí. Ti kteří bydlí, měli by pomoci ostatním pracovními závazky, či jinak. Všichni společně musí přiložit ruku k dílu. Jedině tak se nám podaří splnit úkol naší komunistické strany v bytové otázce.“*¹⁴³

O tom, jak družstevní výstavba Jitexu probíhala a jak náročná byla, si můžeme udělat představu opět na základě podnikového časopisu: *„Zatímco jinde stačí zaplatit do družstva podíl nebo odpracovat část brigádnických hodin (někde*

---

¹³⁸ SOKA Písek, f. MěNV Písek, Zápisy ze schůzí pléna národního výboru 1949, kniha č. 4, Zpráva o činnosti bytového oddělení za rok 1948 a přehled o potřebě bytů v Písku.

¹³⁹ *„Jedině cholera nebo nějaká podobná nemoc by mohla zachránit pokaženou reputaci bytového úřadu [...] Až mě jednou odvezou do Dobřan, bude to vina bytového úřadu.“* Viz Nevíte o bytě?, Tvořič, 1. 8. 1951, č. 6, s. 9.

¹⁴⁰ Marie SEDLÁKOVÁ, Ríša SUK, Vlasta SUKOVÁ, *Jitex 1949-1964*, Písek 1964, s. 42.

¹⁴¹ Vladimír ŠINDELÁŘ, *Listujeme kronikou podniku. 12. část*, Tvořič, 11. 7. 1989, č. 14., s. 3.

¹⁴² *„Zavedení družstevní formy bytové výstavby v podstatě znamenalo přenesení části investičních nákladů na bydlení z beder státu na obyvatelstvo a podniky.“* Viz Eduard MAUR, Pavla HORSKÁ, Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta – urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002, s. 278.

¹⁴³ Jaromír NAVRÁTIL, *Bytová tíseň*, Tvořič, 10. 4. 1959, č. 3, s. 1.

200 až 300) staví si naše družstvo svépomocně [...] Tak kupříkladu v Heritesově ulici musí každý z nich měsíčně odpracovat na stavbě 140 hodin [...] Propočtete si tyto hodiny [...] Vyjde vám zjištění, že družstevník nemá na nic jiného prostě čas, že stavbě musí dát dovolenou, všechny svátky a neděle, každé volné odpoledne, aby si svůj závazek splnil.“¹⁴⁴ Vysoká časová náročnost se pojila také s tím, že stavební družstvo nevlastnilo žádnou mechanizaci, resp. potřebnou stavební techniku. I přesto bylo podnikové stavební družstvo schopno postavit poměrně velký počet nových bytových jednotek. Tvoříč z března roku 1970 uvádí, že: „Celkem [...] bylo vybudováno svépomocnou družstevní výstavbou při [...] podniku Jitex 236 bytových jednotek.“¹⁴⁵

Poté, co svépomocné družstvo Jitexu ukončilo svou činnost, probíhala další výstavba (např. na Gottwaldově prospektu mezi lety 1978 až 1981) ve společné režii Jitexu a nově také n. p. Kovosvit. Hlavní provozovatel byl tehdy podnik Kovosvit a Jitex zajišťoval především materiální zásobování vznikajících staveb.¹⁴⁶ Podniková a družstevní výstavba nových bytů byla spolu se zřizováním jeslí a mateřských škol něčím, co Jitexu zajišťovalo velmi dobrou reputaci nejen u jeho vlastních zaměstnanců, ale i u většiny obyvatel města. Dodnes tak můžeme stavební zásahy spojené s činností Jitexu pozorovat na rozličných místech po celém Písku, ale i v nedalekém okolí.¹⁴⁷ Tvářnost dnešního města byla v nemalé míře ovlivněna právě samotným podnikem, jež měl v rámci socialistického zřízení velmi specifickou funkci.

5.3 Ostatní podniková výstavba

Kromě výše rozebírané bytové výstavby zasáhl Jitex do urbanistické podoby města i v mnoha jiných ohledech. Na jedné straně vznikala výstavba, která přímo souvisela s provozem Jitexu a s jeho širší propagací jako například reprezentativní budovy Generálního ředitelství pletářského průmyslu nebo moderní Prodejna pletářského průmyslu (tzv. „péčka“). Avšak na druhé straně Jitex podporoval i stavební projekty spojené s činností závodního klubu ROH či s podnikovou tělovýchovnou jednotou. V obou těchto případech Jitex ve městě zanechal nerasmazatelnou stopu. Bez zajímavosti jistě není ani to, že část podnikem

¹⁴⁴ Jaromír NAVRÁTIL, *Bytové stavební družstvo*, Tvoříč, 24. 6. 1963, č. 23, s.2.

¹⁴⁵ *Krátce o bytové výstavbě*, Tvoříč, 5. 3. 1970, č. 4, s. 7.

¹⁴⁶ Viz *Nové družstvo*, Tvoříč, 17. 2. 1969, č. 3, s. 2.

¹⁴⁷ Národní podnik Jitex totiž stavěl také v tzv. pobočných závodech. Viz *20 let práce a budování*, Tvoříč, 29. 8. 1969, č. 13, s. 5; *Rozvoj konfekčních závodů*, Tvoříč, 28. 8. 1978, č. 15-16, s. 5.

vystavěných nebo alespoň spolufinancovaných zařízení v nejrůznějších obměnách funguje dodnes. Pomyslné propojení města a továrny tak v určité míře stále přetrvává.

Nejlepším dokladem pro toto tvrzení může být kulturní dům na Nábřeží 1. máje. Budova původně vznikla z iniciativy členů závodního klubu, jenž v Jitexu fungoval od roku 1950 a sdružoval zaměstnance podniku do nejrůznějších zájmových kroužků.¹⁴⁸ Zájmové kroužky v rámci klubu (a kolektivní trávení volného času obecně) měly významnou měrou přispět k vytvoření socialistické společnosti a pomocí kultury měly napomáhat stmelovat pracující kolektiv. Explicitně je tento světonázor vyjádřen i v podnikové kronice v příslušné kapitole: „*V souladu s přestavbou celé naší společnosti v duchu nové doby usilovalo se od počátku i v n. p. JITEX přebudovat od základu společenský život v Písku. [...] Na tomto přebudování života má svůj úkol i závodní klub závodu JITEX v Písku [...]*“¹⁴⁹ Ve zkratce řečeno; ať už se jednalo o loutkové divadlo či kroužek esperanta, obojí se v očích ideologů měnilo z pouhého zájmu na čisté politikum.

Samozřejmě i tato zájmová činnost, pokud si nárokovala být opravdu kolektivní, potřebovala nějaké prostory ke své vlastní realizaci.¹⁵⁰ Ty ovšem, stejně jako jiné sociální zařízení, v počátcích chyběly. Definitivně se členové a zástupci klubu dočkali až roku 1961, kdy byl otevřen již zmiňovaný kulturní dům. Do té doby se závodní klub musel scházet v prostorách bývalé restaurace Na Rychtě, kterou si členové klubu svépomocí upravili.¹⁵¹ Nová budova klubu, jenž byla ve výstavbě od roku 1957, pojmul přes 600 lidí, a kromě několika oddělených sálů byla vybavena také čítárnou, knihovnou a vlastní restaurací.¹⁵² Samotná výstavba kulturního domu byla poté propojená se širší proměnou pravobřežního nábřeží a souvisela s asanací staré a nevyhovující Rybářské ulice.¹⁵³ Právý břeh Otavy se díky nové výstavbě

---

¹⁴⁸ Jmenovitě tedy: „[...] divadelní, taneční, myslivecký, fotokroužek, čtenářský, politický, výtvarnický, šachový, kroužek ruštiny, zlepšovatelů, hudební kroužek, recitační, kinokroužek, loutkařský a kroužek kouzelníků.“ Viz Vladimír ŠINDELÁŘ, *Listujeme kronikou podniku*. 7. část, Tvořič, 5. 5. 1989, č. 9, s. 3.

¹⁴⁹ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 109.

¹⁵⁰ To si v Jitexu pravděpodobně také uvědomovali, neboť v jedné z výročních publikací se dočteme následující: „*Vlastní kulturní, politickovýchovná nebo zájmová činnost podniku je bez takového zařízení prakticky sotva možná*.“ Více viz *Péče o pracující*, in: Jan ŠRÚTEK, *Jitex – 30 let života a práce pro socialismus*, Praha 1979, nestránkováno.

¹⁵¹ SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex s. p. Písek, Kronika Jitexu 1948-1961, s. 109-110.

¹⁵² SOKA Písek, f. MěNV Písek, Obecní kronika města Písek 1957-1960, s. 1674.

¹⁵³ Netradiční vhléd do života lidí z Rybářské ulice nabízí například vzpomínková kniha rodáka Zdeňka Magersteina. Viz Zdeněk MAGERSTEIN, *Rybářská ulice. O ulici, která zmizela z mapy Písku*, Písek 2009.

proměnil téměř k nepoznání. Jediné, co se tak z romantických zákoutí dodnes zachovalo, jsou alespoň poeticky laděné filmy Václava Kršky.¹⁵⁴

Spolu s podnikovou výstavbou byla právě asanace starých čtvrtí v průběhu 60. let hlavním faktorem, jenž natrvalo proměnil celkovou tvářnost města a značně přispěl k jeho dnešní podobě. Proto se již roku 1966 v Tvořiči dočteme, že: „*Město v moři lesů, které bylo kdysi doménou penzistů, se po roce 1945 stále rozrůstá. Mízi proluky, staví se celá nová sídliště a nové ulice, tvář Písku se značně změnila.*“¹⁵⁵ To mimo jiné dokládají i regionální historici Jan Kotalík a Jiří Prášek: „*Starý Písek [...] mizel i přímým bouráním staré a bohužel už neudržované zástavby. U řeky byly asanovány ulice: Rybářská [...], Svatotrojická a Čechova – poslední svědkové povodní. Zbourán byl také Drátovský mlýn. Dále po proudu řeky ustoupila sídliště Dukla i stará Portyč.*“¹⁵⁶ Ve stejném období navíc začala vyrůstat také velká panelová sídliště jako Gottwaldův prospekt, Písek-Jih a mnohá další.¹⁵⁷

Socialistická výstavba se postupně prolamovala taktéž do historického jádra, nejvýrazněji na Alšově náměstí v podobě moderní podnikové prodejny PPP, tedy Prodejny pletářského průmyslu.¹⁵⁸ Reprezentační prodejna, lidově zvaná „pěčka“, byla otevřena v lednu roku 1968 a vznikla na místě, kde původně stál slavný písecký hotel U Zlatého kola.¹⁵⁹ Prodejna nabízela velice široký sortiment pleteného zboží, a kromě nadstandardní nabídky byla zajímavá i svou netradiční a modernistickou koncepcí.¹⁶⁰ Interiéry prodejny ve své době působily nezvykle velkoryse a celému prostoru dodávaly punc jakési nadčasovosti. Není proto divu, že se poměrně brzy stala „pěčka“ vyhledávaným cílem nakupujících z celých Čech. V prodejně se také často konaly nejrůznější propagační akce, jelikož budova PPP měla být jakousi výstavní skříní podniku a nového socialistického Písku.

---

¹⁵⁴ Václav Krška (1900-1969) písecký režisér a scénárista, který se ve svých filmech inspiroval především dílem Fráni Šrámka a kulisou starého Písku. K vrcholům jeho tvorby patří zfilmování některých Šrámkových děl jako *Měsíc nad řekou* (1953) či *Stříbrný vítr* (1954). Prostředí Rybářské ulice přímo zachycuje film *Kluci na řece* z roku 1944.

¹⁵⁵ *Písek roste*, Tvořič, 2. 5. 1966, č. 16, s. 3.

¹⁵⁶ *Almanach: 750 let města Písku*, Vimperk 1993, s. 53.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Další socialistickou stavbou v samém centru byl následně obchodní dům Luna.

¹⁵⁹ Ondřej KOLÁŘ, *Písek – příběh města*, Písek 2012, s. 100.

¹⁶⁰ Nabízený sortiment pocházel od 16 dodavatelů z celého Československa (Tosta Aš, Bonex Teplice, Pleas Havlíčkův Brod, Jitex Písek, Modeta Jihlava, Loana Rožnov, Elite Varnsdorf, Tylex Letovice, Krajka Kraslice, Stap Vilémov, ZSKN Krnov, Tatrašvit Svit, Slovenka Bánská Bystrica, Pleta Bánská Štavnice, Trikota Vrbové, ZGK Třebíč). Více viz *Tradice v novém*, Tvořič, 6. 2. 1992, č. 2, s. 1-2.

Jitex do celkové podoby města zasáhl také výstavbou nejrůznějších sportovních zařízení a hal. Většina těchto projektů přímo souvisela s činností závodní tělovýchovné jednoty (TJ Jitex Písek) a měla sloužit jejím členům. Pravděpodobně největším projektem byla stavba kryté sportovní haly v Tyršově ulici, která se slavnostně otevřela v lednu roku 1972. Nejenže sportovní halu podnik vyprojektoval, ale taktéž pomáhal spolufinancovat její samotnou výstavbu.¹⁶¹ Hala se stavěla na dvě etapy a plně dokončená včetně zázemí byla až roku 1975. Takto o sportovní hale referuje závodní časopis Tvořič: „*Téměř po čtyřletém úsilí se podařilo dokončit výstavbu písecké sportovní haly včetně šaten a sociálního zařízení. [...] Nejen tělovýchovná jednota Jitex, ale celé město je tak obohaceno o význačný sportovní objekt, dokazující úspěchy naší socialistické společnosti.*“¹⁶²

Sportovní hala však nebyla jedinou stavbou podobného druhu. Za zmínku zde určitě stojí také loděnice, oproti sportovní hale téměř nepatrná, kterou využíval vodácký oddíl tělovýchovné jednoty. S výstavbou se brigádnicky započalo již v 50. letech, konkrétně v roce 1953.¹⁶³ Členové vodáckého oddílu se poté podílely i na jejich dalších úpravách a modernizacích v průběhu 60. let.¹⁶⁴ Prostory nové loděnice v ulici Na Výstavišti byly dokončeny později v roce 1967.¹⁶⁵ Stejně jako v případě kulturního domu je také objekt loděnice využíván píseckými vodáky dodnes. Nejinak je tomu i v případě lyžařského svahu ze 70. let na Hradištském vrchu.

Ať už naši pozornost zaměříme jakýmkoliv směrem (bytová výstavba, spolufinancování městských projektů, výstavba sportovišť a kulturních zařízení) vždy nakonec dojdeme k tomu, že Jitex v celkové přestavbě Písku figuroval na mnoha rozličných úrovních. Proměna města za socialismu byla tedy do velké míry určována právě samotným podnikem.

---

¹⁶¹ *Otevření sportovní haly*, Tvořič, 31. 1. 1971, č. 2, s. 6.

¹⁶² *Sportovní hala dokončena*, Tvořič, 30. 5. 1975, č. 10, s. 4.

¹⁶³ *Činnost vodáckého oddílu naší Jiskry v uplynulém roce*, Tvořič, 30. 1. 1954, č. 2, s. 6.

¹⁶⁴ *Vodáci se činí*, Tvořič, 15. 8. 1966, č. 26, s. 4.

¹⁶⁵ *Založená před 120 lety*, Tvořič, 14. 11. 1988, č. 22, s. 4.

6. Závěr

V předešlých třech kapitolách jsem se pokusil popsat a z různých perspektiv nahlédnout dějiny písecké továrny Jitex. Každá z kapitol měla sloužit jako svébytný průhled do dějin tohoto textilního podniku a nabídnout argumenty pro mou hlavní tezi; tedy že město Písek se vlivem Jitexu radikálně proměnilo a zároveň se po určité období, tj. po dobu trvání komunistické diktatury, stalo továrním městem specifického druhu. Továrnu tedy chápu především jako civilizační fenomén evropské modernity a ztělesnění osvícenské idey pokroku. Jak výstižně píše Zdeněk Nebřenský: *„Továrny proměňovaly ekonomické, sociální i politické struktury. Patřily mezi hlavní dominanty krajiny. Byly projekčním plátnem, na kterém se odvíjel příběh jedné společenské a ekonomické etapy. Továrny představovaly scénu, která nasvítla ekonomické zisky a ztráty, politická vítězství i porážky, společenské naděje a zklamání.“*¹⁶⁶ Za takovéto myšlené projekční plátno můžeme považovat právě i písecký Jitex. Velké dějiny, obecnější dějinné procesy a diskontinuity se mohou zrcadlit i na zdánlivě bezvýznamných či nezajímavých místech.

V předkládané práci jsem chtěl především blíže ilustrovat dynamickou proměnu „města v moři lesů“ a prvorepublikového „pensionopolis“ v město socialistické, moderní a industrializované. Tento sledovaný přerod města nebyl nijakou apriorní a umělou konstrukcí, nýbrž uchopitelnou skutečností, jež plně vystupuje z dobových pramenů. Ostatně v rovině urbanismu je tato proměna výrazně patrná dodnes. Z romantického Písku Fráni Šrámka se během 40 let stalo jihočeské centrum pletářů. Město je takto nakonec prezentováno i v turistickém průvodci: *„Písek už dávno není jen městem historických památek: je také střediskem vyspělého průmyslu, jehož rozvoji odpovídá i moderní styl života píseckých obyvatel. Ve městě má své sídlo oborové ředitelství pletářského průmyslu, které řídí pletářské podniky v celé České socialistické republice.“*¹⁶⁷

Zbývá tedy jen zodpovězení hlavních otázek předkládané práce a částečná rekapitulace některých dílčích závěrů. Na základě předloženého výzkumu se domnívám, že Písek lze opravdu mezi lety 1949 a 1989 považovat za tovární město specifického druhu. Jitex ve městě vznikl jako zcela bezprecedentní tovární komplex, který již ze své podstaty nemohl město výrazně neovlivnit. Továrna navíc

---

¹⁶⁶ Zdeněk NEBŘENSKÝ, *Katedrály industriálního věku: Textilní továrny a sociální otázka v českých zemích, 1884-1914*, Praha 2019, s.172.

¹⁶⁷ Jiná doba, jiné zvyky, in: *Písek – město v lesích*, Písek 1973, nestránkováno.

vzniká ve specifických podmínkách státního socialismu v rámci něhož jí přísluší výsadní postavení na celkové přestavbě společnosti. Tento fakt byl zcela určující pro celé dějiny podniku, jelikož samotný Jitex vznikl v přímé návaznosti na komunistický převrat v roce 1948, což se následně promítlo do jeho podoby i celkového fungování.¹⁶⁸ Hospodářská zaostalost jižních Čech dějinné poslání nového režimu, a s ním i nového podniku, ještě umocnila – modernita se stala dobovým zaklínadlem.

Pokud Jitex uchopíme právě v těchto intencích, to znamená jako širší společenský fenomén, jež živě vstupuje do organizace veřejného života, kultury, sportu, a nakonec i samotného města, zjistíme, že jeho podíl na celkové proměně Písku byl naprosto zásadní. Podnik zaměstnával velkou část místních obyvatel a takřka každý znal ve svém nejbližším okolí někoho, kdo v Jitexu pracoval. Dominantou města se nově stal tovární komín a v každém panoramatu zaujímaly budovy nové továrny výsadní postavení. Podívat se na průmyslový komplex jezdili zahraniční delegace i doboví státníci. Jitex se postupně stával ztělesněním nového Písku, města pletářů, a díky své rozsáhlé sociální péči, která byla režimem neustále zdůrazňována, byl nakonec zakomponován do korpusu tradiční regionální identity. Spolu s bohatými lesy, Otavou a poetickou idylkou starého Písku se Jitex stal jedním z důležitých prvků místní identity, a to i přesto, že ji měl v podstatě negovat nebo alespoň překonávat.

Přítomnost továrny byla ve městě hmatatelná takřka na každém kroku. Jitex podnítil výstavbu mnoha bytů a řadových domů pro své vlastní zaměstnance a snažil se tak řešit nedostatečnou bytovou výstavbu. Bytová tíseň byla navíc umocněna přílivem nových pracujících z celého okolí, kteří se rozhodli pracovat v nově vznikajícím podniku. Jak bylo na mnoha místech ukázáno kromě bytů Jitex spolufinancoval a projektoval i mnoho dalších stavebních projektů jako například kulturní dům, sportovní krytou halu, loděnici pro vlastní tělovýchovnou jednotu nebo hned několik mateřských školek a podnikové jesle. Dalším příkladem by poté mohla být i městská teplofikace. Všechna zařízení sloužila primárně vlastním zaměstnancům, avšak profitovalo z nich prakticky celé město. Podobnou iniciativu

---

¹⁶⁸ Bohumír BERNÁŠEK, Zdeněk DUDA a kol., *Jitex*70 1949-1989*, Písek 2019, s. 185.

vytvářel Jitex taktéž i v odloučených závodech a neomezoval se tak na pouhý Písek, avšak ovlivňoval i celé širší okolí.

Město své volební programy a své priority koordinovalo s podnikovým vedením a v politické reprezentaci města měli zástupci Jitexu vždy své pevné místo. Podmínky komunistického režimu k tomu samozřejmě výrazně přispívaly. Sociální politika Jitexu se tak často stává politikou města a naopak. Kýžený narativ vzájemné spolupráce vystupuje takřka ve všech dobových materiálech a v každé výroční publikaci nalezneme charakteristický topos oné oboustranné prospěšnosti.

Zcela ve shodě s režimní ideologií neměl být Jitex pouze obyčejným podnikem, kde by se uskutečňovala produkce a plnění hospodářských plánů, nýbrž měl být místem zrodu nového a kvalitativně lepšího světa. Řečeno společně s Vladimírem Macurou: „*Představa cílové epochy šťastného života jako budoucího vyvrcholení dějin má [...] svůj protějšek a doplněk v představě, že utopie byla dosažena, že je již teď, v přítomnosti žitá. Obě tyto představy se ovšem nevyklučovaly a mohou se zdát být v rozporu jen z dostatečného odstupu.*“¹⁶⁹ Nazíráno z této perspektivy dějiny Jitexu mohou sloužit jako specifický odraz komunistické utopie, resp. jako specifický odraz státního socialismu v Československu.¹⁷⁰

---

¹⁶⁹ Vladimír MACURA, *Šťastný věk a jiné studie o socialistické kultuře*, Praha 2008, s. 16.

¹⁷⁰ Stephen Kotkin svou práci o Magnitogorsku uzavírá obdobným způsobem: „[...] *stalinismus byl nefalšovaným ztělesněním osvícenské utopie, pokusem prostřednictvím státu stvořit racionální společenský řád a překonat bolestné třídní rozdíly způsobené industrializací devatenáctého století.*“ Jistě by bylo anachronismem mechanicky přenášet Kotkinovy výstupy na dobově, kulturně i politicky odlišné prostředí Československa. Nicméně domnívám se, že určité styčné plochy a průniky, minimálně v rovině ideologické, zde byly a také působily. Viz Stephen KOTKIN, *Magnetická hora: stalinismus jako civilizace*, Praha 2022, s. 720.

7. Seznam pramenů a literatury

7.1 Archivní prameny

Státní oblastní archiv Třeboň, oddělení České Budějovice (SOA Třeboň, odd. České Budějovice)

fond Jitex, s. p. Písek (f. Jitex, s. p. Písek)

Státní okresní archiv Písek (SOkA Písek)

fond MěNV Písek (f. MěNV Písek)

7.2 Periodika a tisk

Jihočeský přehled

Písecké listy

Technický jih

Mladý svět

Svět práce

Hlas lidu

Květy

Tvoříč

7.3 Dobové publikace

Emil HLAVÁČEK, *Architektura pohybu a proměn: minulost a přítomnost průmyslové architektury*, Praha 1985.

Friedrich ENGELS, *Postavení dělnické třídy v Anglii*, Praha 1950.

Hana HATAJOVÁ a kol., *40 let národního podniku Tosta Aš*, Cheb 1986.

Jan A. BAŤA, *Budujme stát pro 40 000 000 lidí*, Zlín 1937.

Jan ŠRŮTEK, *25 let n. p. Jitex Písek*, Písek 1974.

Jan ŠRŮTEK, *Jitex – 30 let života a práce pro socialismus*, Praha 1979.

Jitex Písek 1949-1969, Banská Bystrica 1969.

Písek – město v lesích, Písek 1973

Josef KOTRČ, Jindra ČERNOHORSKÝ, *Písek ve dvouletce a pětiletce*, Písek 1949.

Marie SEDLÁKOVÁ, Riša SUK, Vlasta SUKOVÁ, *Jitex 1949-1964*, Písek 1964.

Okres Písek nositel Řádu práce v roce 35. výročí osvobození, Písek 1980.

Otakar KÁNA, Jiří TESAŘ, *Velké stavby socialismu v Československu*, Praha 1982.

7.4 Studie

Boleslaw JANUS, *The Politics of Culture in Poland's Worker Paradise: Nowa Huta in the 1950s*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropa* 56, 2008, č. 4, s. 542-553.

Jakub RÁKOSNÍK, *Dlouhá 30. léta (1929-1945) – konceptuální přístupy k transformaci modernity*, *Dějiny – teorie – kritika* 16, 2010, č. 2, s. 222-238.

Jakub ŠTOFÁNIK, *Paternalisme industriel – jedna z odpovědí na sociální otázku*, *Historická sociologie* 14, 2020, č.1, s. 121-130.

Joshua B. FREEMAN, *Giant Factories*, *Labour / Le Travail* 72, 2013, č. 2, s. 177-203.

Martin SABROW, *Socialismus jako myšlenkový svět: Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě*, *Soudobé dějiny* 19, 2012, č. 2, s. 196-208.

Petr MAREŠ, *Sonda do kultury města – Zlín, město modelové modernity*, *Sociologický časopis* 49, 2013, č. 5, s. 681-701.

Svatopluk HERC, *Welfare kapitalismus: koncepty a motivace podnikatelů při řešení sociální otázky, 1900-1930*, *Historická sociologie* 14, 2020, č. 1, s. 87-106.

Tomáš GECKO, „*Kapitalismus blahobytu*“ a „*stát blahobytu*“. *Německá diskuze kapitalismu v perspektivě sociální péče o dělnictvo*, *Historická sociologie* 14, 2020, č. 1, s. 107-119.

7.5 Absolventské práce

Bohumír BERNÁŠEK, *Písek – proměna lokální identity během procesu modernizace (1861–1914)*, Praha 2012 (Diplomová práce, Filozofická fakulta UK).

7.6 Sekundární literatura

Almanach: 750 let města Písku, Vimperk 1993.

Andreas WIEDEMANN, „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“ *Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*, Praha 2016.

- Bohumír BERNÁŠEK, Zdeněk DUDA a kol., *Jitex*70 1949-1989*, Písek 2019.
- Daniela HODROVÁ a kol., *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*, Praha 1997.
- Denisa NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk – Československo 1948-1956*, Brno 2018.
- Eduard MAUR, Pavla HORSKÁ, Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta – urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002.
- Eric HOBSBAWM, *Věk extrémů: krátké 20. století 1914-1991*, Praha 1998.
- Hardy GREEN, *The Company Town: The Industrial Eden's and Satanic Mills That Shaped the American Economy*, New York 2010.
- Jacques LE GOFF, *O hranicích dějinných období: na příkladu středověku a renesance*, Praha 2014.
- Jakub RÁKOSNÍK, Igor TOMEŠ a kol., *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*, Praha 2012.
- Jakub RÁKOSNÍK, *Sovětizace sociálního státu*, Praha 2010.
- Jan KELLER, *Dějiny klasické sociologie*, Praha 2005.
- Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2019.
- Jaroslava PIXOVÁ, *Stará Portyč a Pražské předměstí*, Písek 2013.
- Jiří PRÁŠEK, *Písecké XX. století*, Písek 1999.
- Jiří PRÁŠEK, *Písek před 100 lety aneb kronika roku 1896*, Písek 1995.
- Jiří PRÁŠEK, *Písek před 50 lety aneb kronika roku 1948*, Písek 1997.
- John S. GARNER (ed.), *The Company Town. Architecture and Society in the Early Industrial Age*, New York 1992.
- John S. GARNER, *The Model Company Town: Urban Design Through Private Enterprise in Nineteenth-Century New England*, Amherst 1984.
- Joshua B. FREEMAN, *Behemot: Dějiny továrny a utváření moderního světa*, Brno 2019.

Lenka KALINOVÁ, *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*, Praha 2007.

Ludmila FIALOVÁ, Pavla HORSKÁ, Milan KUČERA, Eduard MAUR, Jiří MUSIL, Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.

Marie ŠPILÁČKOVÁ, *Enterprise Social Policy as a Means of Development of Social Work*, Opladen 2020.

Mark MAZOWER, *Temný kontinent: Evropa ve 20. století*, Praha 2019.

Matěj SPURNÝ, *Most do budoucnosti: Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*, Praha 2018.

Michal PULLMANN, *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha 2011.

Milan VALACH, *Marxova filozofie dějin*, Brno 2005.

Ondřej KOLÁŘ, *Písek – příběh města*, Písek 2012.

Ondřej ŠEVEČEK, Martin JEMELKA, *Tovární města Baťova koncernu. Evropská kapitola globální expanze*, Praha 2016.

Ondřej ŠEVEČEK, *Zrození Baťovy průmyslové metropole. Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938*, České Budějovice 2009.

Stephen KOTKIN, *Magnetická hora: stalinismus jako civilizace*, Praha 2022.

Tony JUDT, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, London 2010.

Vladimír MACURA, *Šťastný věk a jiné studie o socialistické kultuře*, Praha 2008.

Zdeněk MAGERSTEIN, *Rybářská ulice. O ulici, která zmizela z mapy Písku*, Písek 2009.

Zdeněk NEBŘENSKÝ, *Katedrály industriálního věku: Textilní továrny a sociální otázka v českých zemích, 1884-1914*, Praha 2019.

Zdislav ŠULC, *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995*, Brno 1998.

8. Obrazová příloha

Obr. 1: Budova staré továrny na fezy v Písku (Prácheňské muzeum v Písku, podsbírka historická)

Obr. 2: Počátky stavebních prací na prvních továrních halách Jitexu (SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s. p. Písek, Fotoalbum o budování a životě n. p. Jitex)

Obr. 3: Tovární komplex v roce 1952. V pozadí dominantní věž děkanského kostela (Prácheňské muzeum v Písku, podsbírka historická)

Obr. 4: Jitex jako důkaz pokroku socialistické modernity (SOA Třeboň, odd. České Budějovice, f. Jitex, s. p. Písek, Fotoalbum o budování a životě n. p. Jitex)

Obr. 5: Pětipatrová budova konfekce, úpravny a skladů – Jitex jako vzorový závod (Prácheňské muzeum v Písku, podsběrka historická)

Obr. 6: Podniková výstavba v Heritesově ulici (Prácheňské muzeum v Písku, podsbírka historická)

Obr. 7: Budova prodejny pletářského průmyslu PPP na Malém náměstí (Prácheňské muzeum v Písku, podsbírka historická)

Obr. 8: Klub pracujících na Nábřeží 1. máje (Prácheňské muzeum v Písku, podsbírka historická)

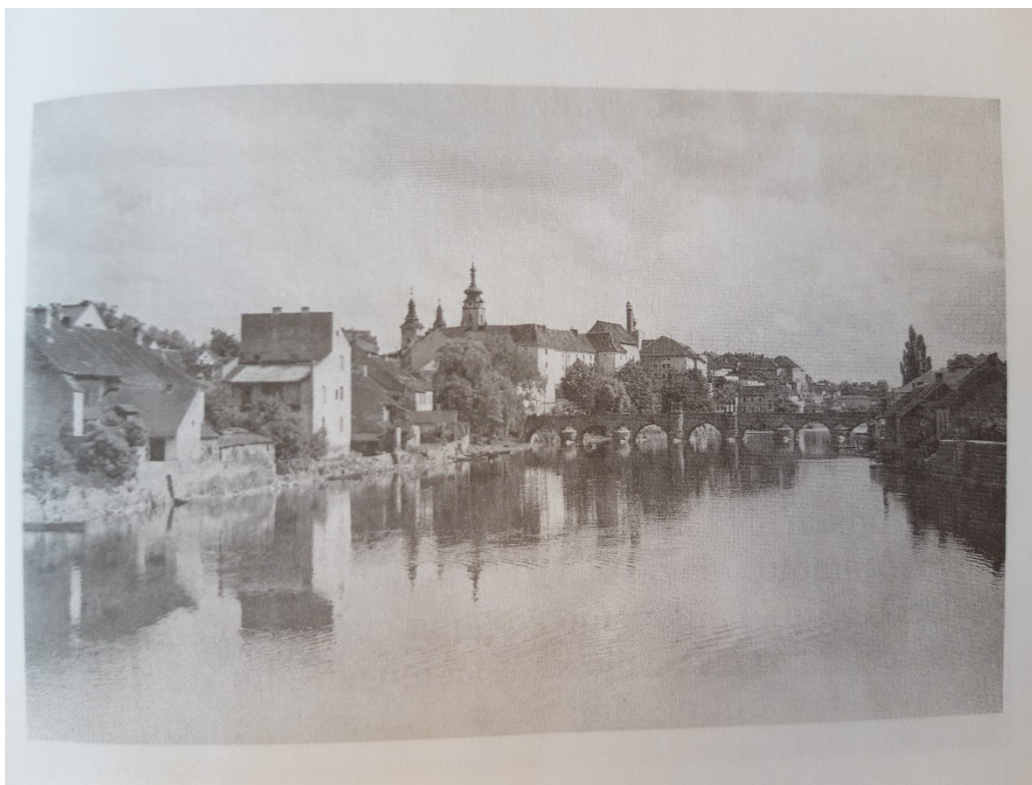

Obr. 9: Závodní jesle ve Švantlově ulici (Prácheňské muzeum v Písku, podsbírka historická)

Obr. 10: Podniková mateřská škola v Zeyerově ulici (Prácheňské muzeum v Písku, podsbírka historická)

Obr. 11: Pohled na zaniklou Rybářskou ulici (Zdeněk MAGERSTEIN, *Rybářská ulice. O ulici, která zmizela z mapy Písku*, Písek 2009, s. 69)

Obr. 12: Rybářská ulice (Zdeněk MAGERSTEIN, *Rybářská ulice. O ulici, která zmizela z mapy Písku*, Písek 2009, s. 72)

Obr. 13: Nově vznikající výstavba vytlačuje staré domy (Zdeněk MAGERSTEIN, *Rybářská ulice. O ulici, která zmizela z mapy Písku*, Písek 2009, s. 69)

Obr. 14: Demolice domů v Rybářské ulici (Zdeněk MAGERSTEIN, *Rybářská ulice. O ulici, která zmizela z mapy Písku*, Písek 2009, s. 77)

Obr. 15: Starý Písek se socialismem pomalu mizí. Kromě Rybářské ulice se staví též na Portyči (Jaroslava PIXOVÁ, *Stará Portyč a Pražské předměstí, Písek 2013*, s. 150)

Obr. 16: V pozadí komín staré fezárně (Jaroslava PIXOVÁ, *Stará Portyč a Pražské předměstí, Písek 2013*, s. 148)